

Piotr Borysiuk

<https://orcid.org/0000-0002-2357-5929>

Komenda Główna Policji, Główne Archiwum Policji

BIURO „C” MSW A NACZELNA DYREKCJA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH W LATACH 1976–1990. WZAJEMNE RELACJE I ZALEŻNOŚCI

Niniejszy artykuł stanowi próbę omówienia najważniejszych kwestii w relacjach na szczeblu centralnym między pionem archiwalnym MSW a archiwami państwowymi w ostatnim piętnastoleciu istnienia PRL, zarówno w wymiarze spraw spornych (prace komisyjne z lat 1976–1977), współdziałania (przekazywanie materiałów archiwalnych, depozyty), stanowienia prawa (procedowanie ustawy z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹), jak i niezwykle ciekawej sprawy wzajemnych stosunków dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego² i prof. Mariana Wojciechowskiego, naczelnego dyrektora archiwów państwowych³.

¹ DzU 1983, nr 38, poz. 173.

² Kazimierz Piotrowski – pułkownik, w latach 1972–1979 zastępca dyrektora, w okresie 17 XII 1979 – 31 VII 1990 r. dyrektor Biura „C” MSW. Biogram zob. S. Koller, *Służba archiwalna Wydziału II Biura Ewidencji Operacyjnej / Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1956–1990) w sprawozdaniach. Funkcjonariusze – archiwiści – członkowie partii* [w:] *Archiwa polskie i sowieckie w realiach systemu komunistycznego*, red. J. Łosowski, M. Szumiło, Warszawa 2021, s. 133, przyp. 11.

³ Marian Wojciechowski – profesor, w okresie 1 II 1981 – 31 XII 1992 r. naczelnny dyrektor archiwów państwowych. Biogram zob. E. Rosowska, *Wojciechowski Marian Kazimierz* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 3: 1835–2015, Warszawa 2017, s. 263. Zob. również K. Kozłowski, *Profesor Marian Wojciechowski (1927–2006), Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych w latach 1981–1992*, „Archeion” 2011, t. 112, s. 561–567.

Problematyka ta nie cieszy się większym zainteresowaniem badaczy, co budzi zdziwienie, szczególnie w kontekście funkcjonowania w polskim systemie archiwalnym archiwów wyodrębnionych (w opisywanym okresie – archiwów państwowych wyodrębnionych⁴). Tytułowego zagadnienia dotyczą w pewnym stopniu studia Tadeusza Pawła Rutkowskiego⁵, dla okresu transformacji ustrojowej zasadnicze znaczenie w tej kwestii mają artykuły Piotra Borysiuka⁶.

Ramy chronologiczne niniejszego opracowania obejmują okres od 25 marca 1976 r. (pismo ministra spraw wewnętrznych do ministra sprawiedliwości dotyczące kontynuacji przekazywania w depozyt MSW akt spraw sądowych) do 11 kwietnia 1990 r., tj. daty posiedzenia Rady Archiwalnej, w trakcie którego poruszono m.in. sprawy archiwów resortu spraw wewnętrznych.

Regulacja kwestii spornych – sprawa depozytów

Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 1975 r. w sprawie okresów przechowywania i warunków niszczenia akt spraw sądowych lub przekazywania ich archiwom państwowym⁷ regulowało m.in. sprawy kwalifikacji archiwalnej akt spraw sądowych oraz kwestię przekazywania tego rodzaju materiałów z archiwów sądowych do zasobu archiwów państwowych. 25 marca 1976 r. minister spraw wewnętrznych

⁴ Na temat archiwów wyodrębnionych zob. P. Borysiuk, *Specyfika funkcjonowania archiwów wyodrębnionych w Polsce – aspekty prawno-historyczne i strukturalne. Zarys problematyki* [w:] *Archiwa wyodrębnione w polskiej sieci archiwalnej. Materiały z XIV Ogólnopolskiego Seminarium Archiwalnego Sekcji Archiwa Zakładowe Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Oddziału w Płocku Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i Archiwum Państwowego w Płocku. Płock 28–29 maja 2019 r.*, red. A. Jabłoński, Szczecin 2020, s. 19–85. Tu dalsza literatura przedmiotu.

⁵ T.P. Rutkowski, *Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych i jej pracownicy jako obiekt działań operacyjnych Służby Bezpieczeństwa w latach 70. i 80.* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej. Zbiór studiów poświęconych warszawskiemu środowisku archiwalnemu*, red. nauk. A. Kulecka, Warszawa 2012, s. 80–100 oraz *idem, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych i jej pracownicy jako obiekt działań operacyjnych Służby Bezpieczeństwa w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych* [w:] *idem, Historiografia i historycy w PRL. Szkice*, Warszawa 2019, s. 250–264.

⁶ P. Borysiuk, „Co jest w tych archiwach...” *Podział zasobu archiwalnego i ewidencyjnego komunistycznego resortu spraw wewnętrznych w okresie 1989–1992. Rozpoznanie zagadnienia (Część I)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2020, t. 18, s. 594–627; *idem*, „Co jest w tych piwnicach...” *Podział zasobu archiwalnego i ewidencyjnego komunistycznego resortu spraw wewnętrznych w okresie 1989–1992. Rozpoznanie zagadnienia (Część II)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2021, t. 19, s. 804–835.

⁷ DzU 1975, nr 43, poz. 220.

Stanisław Kowalczyk wystąpił do ministra sprawiedliwości z prośbą o przekazywanie w depozyt Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW) i archiwów KWMO dalszych partii akt „spraw karnych osób skazanych za działalność antypaństwową, do których postępowanie przygotowawcze prowadził aparat Służby Bezpieczeństwa”, a „które dotychczas nie zostały zdeponowane”, jak również „o sukcesywne przekazywanie akt z bieżących rozpraw sądowych”⁸. Odpowiedzi udzielił nowy minister sprawiedliwości, Jerzy Bafia, który w piśmie z 3 maja 1976 r. wyraził zgodę „na przekazywanie w depozyt Ministerstwu Spraw Wewnętrznych akt spraw karnych osób skazanych za działalność antypaństwową w trybie dotychczas stosowanym”⁹. Niemniej – nawiązując do treści rozporządzenia z 6 grudnia 1975 r. – prosił, aby organy podległe szefowi MSW uzgodniły tę sprawę z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych (NDAP)¹⁰.

Krótko po tym – 1 czerwca 1976 r. – naczelnym dyrektorem archiwów państwowych został Tadeusz Walichnowski, wcześniej wysoki funkcjonariusz MSW¹¹. Już 14 lipca 1976 r. skierował on do dyrektora Biura „C” MSW płk. Jana Zabawskiego¹² pismo, w którym jako „problem sporny” wskazał przechowywanie w archiwach MSW akt spraw sądowych z okresu 1944–1960, wchodzących – zgodnie z obowiązującym prawem – w skład państwowego zasobu archiwalnego podległego nadzorowi NDAP¹³. Walichnowski dopuszczał, że czasowo akta te pozostaną w formie depozytu w archiwach resortu spraw wewnętrznych – pod warunkiem powołania komisji składającej się z przedstawicieli MSW i NDAP, której zadaniem „byłoby opracowanie projektu zasad współ-

⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0547/30, Pismo ministra spraw wewnętrznych do ministra sprawiedliwości, 25 III 1976 r., k. 245.

⁹ *Ibidem*, Pismo ministra sprawiedliwości do ministra spraw wewnętrznych, 3 V 1976 r., k. 246.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Tadeusz Walichnowski – generał brygady, w okresie 1 VI 1976 – 8 XII 1980 r. naczelnym dyrektorem archiwów państwowych. Wcześniej zajmował m.in. stanowisko zastępcy dyrektora Departamentu III MSW (1967–1969), a od grudnia 1980 do maja 1990 r. komendanta Akademii Spraw Wewnętrznych (ASW). Biogram zob. T.P. Rutkowski, *Naczelna Dyrekcja... [w:] Wkład archiwistów warszawskich...*, s. 84, przyp. 21; K. Kozłowski, *Walichnowski Tadeusz [w:] Słownik biograficzny archiwistów polskich...*, t. 3, s. 248–250.

¹² Jan Zabawski – pułkownik, dyrektor Departamentu VIII MBP (od 1 XI 1951 r.), dyrektor Departamentu V KdsBP (od 1 I 1955 r.), dyrektor Departamentu X KdsBP (od 1 VI 1955 r.), dyrektor Biura Ewidencji Operacyjnej (od 28 XI 1956 r.), dyrektor Biura „C” MSW (2 I 1960 – 17 XII 1979 r.). Biogram zob. S. Koller, *Służba archiwalna...*, s. 129, przyp. 4.

¹³ AIPN, 0546/118, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 14 VII 1976 r., k. 5.

działania archiwów pionu MSW i archiwów państwowych przy realizacji zamierzenia, a w szczególności ustalenie wykazu akt podlegających zdeponowaniu w archiwach pionu MSW, zasad ewidencjonowania tych akt w pionie archiwów państwowych, praw i obowiązków archiwów pionu MSW w zakresie przechowywania zdeponowanych materiałów archiwalnych oraz trybu realizacji praw i obowiązków państwowej służby archiwalnej w zakresie zarządzania tymi materiałami”¹⁴.

Paradoksalnie, Zabawski tego samego dnia wystosował pismo do Walichnowskiego z dyspozycją, aby archiwa państwowe przekazały do archiwów MSW „akta spraw karnych osób skazanych za działalność antypaństwową”, względem których postępowanie przygotowawcze prowadziły jednostki SB. Powoływał się przy tym na majowe porozumienie ministrów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości¹⁵. Walichnowski się temu sprzeciwił. Argumentował, że porozumienie to „nie może stanowić podstawy prawnej do przekazania archiwom resortu spraw wewnętrznych materiałów archiwalnych i określonych kompetencji ustawowo należących do archiwów państwowych”, a samo przekazanie winno nastąpić na mocy zarządzenia szefa MSW, wydanego w porozumieniu z ministrem nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, któremu wtedy podlegała NDAP¹⁶. Podtrzymał również gotowość powołania wspólnej komisji.

Zabawski odpowiedział w tonie koncyliacyjnym. Podkreślał czasowość depozytu – akta w dalszym ciągu miały stanowić część państwowego zasobu archiwalnego ewidencjonowanego przez NDAP¹⁷. Zresztą już 21 lipca poinformował telefonicznie o powołaniu z ramienia MSW trzyosobowej komisji, w skład której weszli: płk Kazimierz Paskudzki¹⁸ (naczelnik Wydziału I Biura Śledczego MSW), płk Ignacy Wolański¹⁹

¹⁴ *Ibidem*, k. 6.

¹⁵ *Ibidem*, Pismo dyrektora CA MSW do naczelnego dyrektora archiwów państwowych, 14 VII 1976 r., k. 19.

¹⁶ *Ibidem*, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 24 VII 1976 r., k. 14–15.

¹⁷ *Ibidem*, Pismo dyrektora CA MSW do naczelnego dyrektora archiwów państwowych, 30 VII 1976 r., k. 13.

¹⁸ Kazimierz Paskudzki – pułkownik, od 1 XII 1969 r. zastępca naczelnika, a od 1 V 1971 r. naczelnik Wydziału I Biura Śledczego MSW, następnie od 5 V 1981 do końca 1983 r. zastępca dyrektora BŚ MSW. Informacje o przebiegu służby zob. *Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa [Kazimierz Paskudzki]*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/28026>, dostęp 24 VII 2022 r.

¹⁹ Ignacy Wolański – pułkownik, od 1 V 1968 r. zastępca naczelnika, a w okresie 15 XI 1968 – 30 IV 1989 r. naczelnik Wydziału IV Biura „C” MSW. Informacje o przebiegu służby zob. *Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa [Ignacy Wolański]*, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/111748>, dostęp 24 VII 2022 r.

(naczelnik Wydziału IV Biura „C” MSW) oraz płk Zdzisław Bilski²⁰ (zastępca naczelnika Wydziału II Biura „C” MSW)²¹. Walichnowski wyznaczył²² Tadeusza Kurowskiego (naczelnika Wydziału Organizacyjno-Prawnego NDAP), Reginę Piechotę²³ i Tadeusza Nizielskiego²⁴.

Spotkanie komisji w pięcioosobowym składzie (bez udziału Nizielskiego) odbyło się 22 listopada 1976 r., a jego przedmiotem miało być „wstępne omówienie formy przekazania przez archiwa państwowe akt sądowych z lat 1945–1950”, co dla obydwu stron było kontynuacją uzgodnień ministrów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości z 1966 r.²⁵ Niemniej komisja stwierdziła, że nie wszystkie materiały zostały przekazane z sądów do archiwów MSW, a część akt pozostających w zainteresowaniu resortu sądy przesyłały do archiwów państwowych. Z drugiej strony komisja poruszyła sprawę „ew[entualnego] przekazania przez MSW fragmentów akt urzędów wojewódzkich i starostw, które w latach 50. zostały przejęte z archiwów państwowych”²⁶. Ostatecznie uzgodniono:

- 1) przekazanie NDAP przez MSW wykazu archiwów i rodzajów akt spraw sądowych, które archiwa państwowe mają przekazać w formie depozytu;

²⁰ Zdzisław Bilski – pułkownik, od 1 V 1968 r. zastępca naczelnika, a w okresie 17 VII 1978 – 5 IV 1990 r. naczelnik Wydziału II Biura „C” MSW. Biogram zob. S. Koller, *Służba archiwalna...*, s. 143, przyp. 25.

²¹ AIPN, 0546/118, Zapisek odręczny, 21 VII 1976 r., k. 10. Por. *ibidem*, Czystopis pisma dyrektora CA MSW do naczelnego dyrektora archiwów państwowych o powołaniu trzyosobowej komisji w MSW, lipiec 1976 r., k. 11.

²² *ibidem*, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 12 VIII 1976 r., k. 12.

²³ Regina Piechota – asystent naukowo-badawczy w Bibliotece NDAP. Por. AIPN, 0236/423, t. 2, Wykaz pracowników Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, stan na 20 VIII 1976 r., k. 8. Biogram zob. K. Szuba, *Regina Piechota (12 stycznia 1929 – 4 czerwca 2020)*, „Archeion” 2020, t. 121, s. 542–545.

²⁴ Tadeusz Nizielski – radca prawny w Wydziale Organizacyjno-Prawnym, w NDAP zatrudniony od 10 VIII 1973 r. Wcześniej sędzia Wojewódzkiego Sądu Rejonowego w Szczecinie (1946–1953), szef Sądu Wojsk Lotniczych (1953–1958), sędzia Sądu Najwyższego (1958–1962), szef Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego (1962–1966), sędzia Izby Wojskowej Sądu Najwyższego (1966–1972). Z dniem 8 II 1973 r. zwolniony z zawodowej służby wojskowej. Por. AIPN, 2174/5053, Teczka akt personalnych żołnierza: płk Tadeusz Nizielski; AIPN, 0236/423, t. 2, Wykaz pracowników Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, stan na 20 VIII 1976 r., k. 7; *ibidem*, Wykaz pracowników zatrudnionych w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w dniu 20 X 1976 r., k. 10. Biogram zob. K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005, s. 384–385; R. Ptaszyński, *Sędziowie Wojskowego Sądu Rejonowego w Szczecinie i ich wyroki. Studia i materiały*, Szczecin 2008, s. 65–68. Zob. również D. Maksimiuk, *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016, s. 143.

²⁵ AIPN, 0546/118, Notatka z posiedzenia komisji powołanej do uregulowania spraw archiwalnych między NDAP a MSW, 8 XII 1976 r., k. 21.

²⁶ *ibidem*.

- 2) zajęcie stanowiska przez MSW w kwestii udostępnienia wydzielonych spraw sądowych, które pozostaną w archiwach państwowych w postaci mikrofilmów;
- 3) rozważenie przez MSW ewentualnego zwrotu archiwom państwowym fragmentów akt urzędów wojewódzkich i starostw, niepotrzebnych do bieżącej pracy resortu;
- 4) ustalenie przez NDAP w porozumieniu z MSW trybu przekazywania akt spraw sądowych w formie depozytu (po otrzymaniu wykazu archiwów i rodzajów spraw)²⁷.

10 stycznia 1977 r. Zabawski poinformował Walichnowskiego, że MSW przystąpiło do realizacji punktu pierwszego. Opowiedział się za przekazaniem mikrofilmów do MSW wraz z aktami, a w kwestii akt urzędów wojewódzkich i starostw stwierdził: „Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wyraża zgodę na ich przekazanie”²⁸. W odpowiedzi naczelny dyrektor zaaprobował ustalenia dotyczące „przekazania podległemu Towarzyszowi Archiwum w depozyt niektórych akt sądowych, przechowywanych przez archiwa państwowe z jednej strony, a zwrotu akt władz i urzędów, przejętych przez MSW, niepotrzebnych do bieżącego urzędowania, z drugiej strony”²⁹. Do przedmiotowej korespondencji załączono podpisany przez naczelnego dyrektora dokument pod nazwą „Ustalenia dotyczące przekazania przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych w depozyt Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych niektórych akt sądowych oraz przekazania NDAP przez Centralne Archiwum MSW niektórych akt urzędów wojewódzkich i starostw”, który Zabawski parafował 22 stycznia 1977 r.³⁰

Powyższe ustalenia przewidywały, co następuje:

- 1) NDAP przekaze w depozyt CA MSW „akta sądowe wraz z ewentualnymi ich reprodukcjami, przechowywane przez archiwa państwowe, a wytypowane przez Archiwum Centralne MSW jako wymagające szczególnego zabezpieczenia”;
- 2) CA MSW prześle do NDAP wykazy akt z określeniem nazwiska, numeru sprawy, roku oraz archiwum państwowego przechowującego akta;

²⁷ *Ibidem*, k. 21–22.

²⁸ *Ibidem*, Pismo dyrektora CA MSW do naczelnego dyrektora archiwów państwowych, 10 I 1977 r., k. 20.

²⁹ *Ibidem*, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 19 I 1977 r., k. 24.

³⁰ *Ibidem*, Ustalenia dotyczące przekazania przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych w depozyt Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych niektórych akt sądowych oraz przekazania NDAP przez Centralne Archiwum MSW niektórych akt urzędów wojewódzkich i starostw, [22 I 1977 r.], k. 25.

- 3) NDAP przekaze CA MSW wytypowane akta najpóźniej w pół roku od otrzymania wykazu akt;
- 4) CA MSW przekaze NDAP najpóźniej w ciągu pół roku od podpisania ustaleń przechowywane przez siebie akta władz i urzędów, w szczególności urzędów wojewódzkich i starostw, „które to akta wchodziły w skład państw[owego] zas[obu] archiwal[nego] – nie wymagają szczególnego zabezpieczenia i nie są potrzebne do bieżącej pracy resortu spraw wewnętrznych”³¹.

Jednocześnie 22 stycznia 1977 r. sporządzono notatkę dotyczącą współpracy MSW z NDAP w zakresie prac archiwalnych, która zakładała takie formy wzajemnej współpracy, jak:

- 1) „wspólna koordynacja w zakresie prowadzenia jednolitego systemu pomocy ewidencyjnych”;
- 2) „wymiana dokumentów przy organizowaniu wystaw poświęconych archiwum”;
- 3) „udział przedstawicieli w organizowanych sympozjach, zjazdach i sesjach poświęconych sprawom archiwalnym”;
- 4) „przekazywanie zdobytych informacji o osiągnięciach archiwistyki światowej w zakresie zagadnień związanych z gromadzonymi zasobami archiwalnymi”;
- 5) „udział pracowników MSW w organizowanych przez NDAP szkoleniach z zakresu archiwistyki”³².

Należy podkreślić, iż styczniowe ustalenia zaczęto niezwłocznie wdrażać, ponieważ już 4 marca 1977 r. Archiwum Państwowe m.st. Warszawy przekazało w depozyt CA MSW akta spraw sądowych z własnego zasobu³³, a 14 kwietnia 1977 r. Prezydium Rady Archiwalnej rozpatrzyło sprawę informacji „o przyjęciu przez NDAP akt sprzed 1939 r. z Centralnego Archiwum MSW”³⁴.

Przekazywanie materiałów archiwalnych

Godząc się na styczniowe ustalenia, MSW osiągnęło swój cel i nadal mogło pozyskiwać w depozyt akta sądowe, na których mu zależało. Niemniej zrewanżowało się przekazaniem do archiwów państwowych

³¹ *Ibidem*, k. 25.

³² *Ibidem*, k. 28.

³³ AIPN, 0547/33, Pismo APW do CA MSW wraz z protokołem zdawczo-odbiorczym oraz wykazem akt sądowych przekazanych przez Archiwum Państwowe m.st. Warszawy do Centralnego Archiwum MSW, 4 III 1977 r., k. 2–7.

³⁴ *Informacja z posiedzeń Prezydium Rady Archiwalnej*, „Biuletyn Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych” 1977, nr 2, s. 1.

materiałów archiwalnych z okresu międzywojennego. Uznano je za zbędne z punktu widzenia interesów operacyjnych resortu, o czym świadczy zapis w wewnętrznym dokumencie roboczym Biura „C” MSW: „Do archiwów państwowych przekazuje się materiały archiwalne z lat 1918–1945, które straciły swą wartość operacyjną i nie są w zainteresowaniu jednostek resortu. Wymaga to stałej pracy nad kwalifikacją materiałów, sporządzaniem spisów zdawczo-odbiorczych oraz przygotowywaniem do przekazania”³⁵.

Przekazywaniem materiałów archiwalnych do archiwów państwowych zajmował się Wydział IV Biura „C” MSW, który można określić mianem archiwum historyczno-administracyjnego MSW³⁶. W zasobie archiwalnym tego wydziału gromadzono:

- akta okresu międzywojennego i okupacji z lat 1918–1945 (akta MSW, urzędów wojewódzkich, starostw powiatowych, Policji Państwowej, Oddziału II Sztabu Głównego, Oddziału VI Naczelnego Wodza w Londynie, instytucji wojskowych okresu międzywojennego, materiały poniemieckie);
- akta powojenne Departamentu Politycznego Ministerstwa Administracji Publicznej i Wydziału Politycznego Ministerstwa Ziem Odzyskanych, akta Pełnomocnika Rządu ds. Repatriacji, akta Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w zakresie zweryfikowanych byłych funkcjonariuszy Policji Państwowej, Straży Granicznej i Straży Więziennej;
- akta administracyjne MBP, KdsBP, MSW i KGMO;
- akta osobowe zwolnionych funkcjonariuszy SB i MO oraz pracowników cywilnych³⁷.

Do tego w Wydziale IV znajdowała się biblioteka wydawnictw i czasopism chronologicznie sięgających 1918 r.³⁸

Należy podkreślić, iż w strukturach Biura „C” MSW funkcjonowała również druga komórka archiwalna, faktycznie wiodąca prym w działalności archiwalnej MSW, tj. Wydział II stanowiący archiwum operacyjno-śledcze MSW, w którym gromadzono akta operacyjne (akta wyeliminowanych osobowych źródeł informacji, lokali kontaktowych i operacyjnych, teczki obiektowe i zagadnieniowe) oraz zarchiwizowane materiały postę-

³⁵ AIPN, 0397/458, t. 3, Organizacja i zakres działania Wydziału IV Biura „C” w latach 1965–1983, [1984], k. 17.

³⁶ Na temat struktury i zakresu działania Biura „C” MSW zob. *Wprowadzenie [w:] Ewidencja operacyjna i archiwum organów bezpieczeństwa PRL w latach 1944–1990. Zbiór normatywów*, red. i oprac. M. Komaniecka-Lyp, Kraków 2017, s. 23–98, zwłaszcza s. 34–44.

³⁷ AIPN, 0397/458, t. 3, Organizacja i zakres działania Wydziału IV Biura „C” w latach 1965–1983, [1984], k. 15–17.

³⁸ *Ibidem*, k. 17.

powań przygotowawczych (dochodzeniowe i śledcze), wytworzone przez jednostki centralne SB MSW oraz KGMO³⁹. Tu też trafiały depozyty akt śledczych z archiwów sądowych.

Transfery materiałów archiwalnych do innych archiwów z zasobu Biura „C” MSW w ostatnim piętnastoleciu istnienia PRL zobrazowano danymi statystycznymi w tabeli 1.

Tabela 1. Zestawienie materiałów z lat 1918–1945 przekazanych z Wydziału IV Biura „C” MSW do innych archiwów w latach 1977–1989

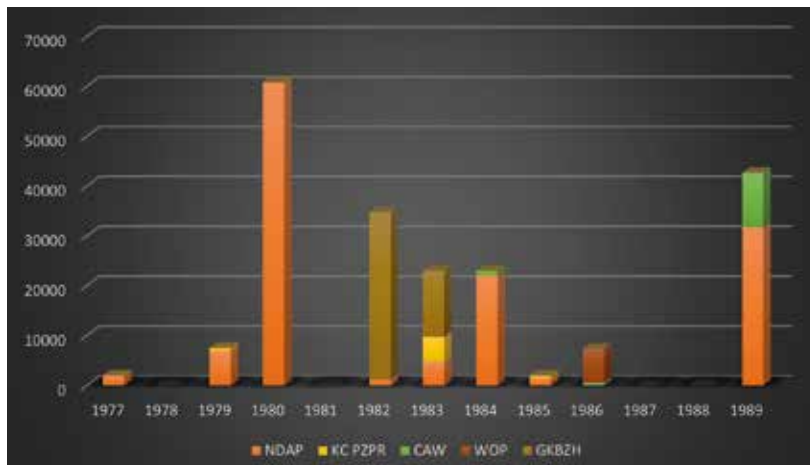
Rok	Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych		Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej		Centralne Archiwum Wojskowe		Wojska Ochrony Pogranicza		Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce	
	j.a.	m.b.	j.a.	m.b.	j.a.	m.b.	j.a.	m.b.	j.a.	m.b.
1977	2028	36,65								
1978										
1979	6922	107,85	581	14,02	13	0,54				
1980	60 800	120,00								
1981			8	0,08						
1982	161	16,80							33 575	183,10
1983	4762	31,59	4952	45,64					13 288	77,75
1984	22 009	98,05			977	16,05				
1985	1463	23,62	460	8,89	85	0,91				
1986					505	40,20	6 848	60,30		
1987										
1988										
1989	31 687	214,00			10 961	405,80				
Razem	130 832	648,56	6 001	68,63	12 541	463,5	6 848	60,3	46 863	260,85

Źródło: AIPN, 0546/44, Zestawienie materiałów z okresu międzywojennego i okupacji hitlerowskiej (1918–1945) przekazanych z Wydziału IV Biura „C” do innych archiwów w latach 1977–1989, k. 1.

³⁹ AIPN, MSW, 0397/458, t. 1, Ewidencja operacyjna Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej 1944–1984, wrzesień 1984, k. 43–46. Zob. również S. Koller, *Służba archiwalna...*, s. 127–193.

Najwięcej materiałów archiwalnych z Biura „C” MSW przekazano do archiwów państwowych, co w jednostkach archiwalnych przedstawia wykres 1 (stan na koniec 1989 r.)⁴⁰.

Wykres 1. Zestawienie materiałów z lat 1918–1945 przekazanych z Biura „C” MSW do innych archiwów w latach 1977–1989 (porównawczo w jednostkach archiwalnych)

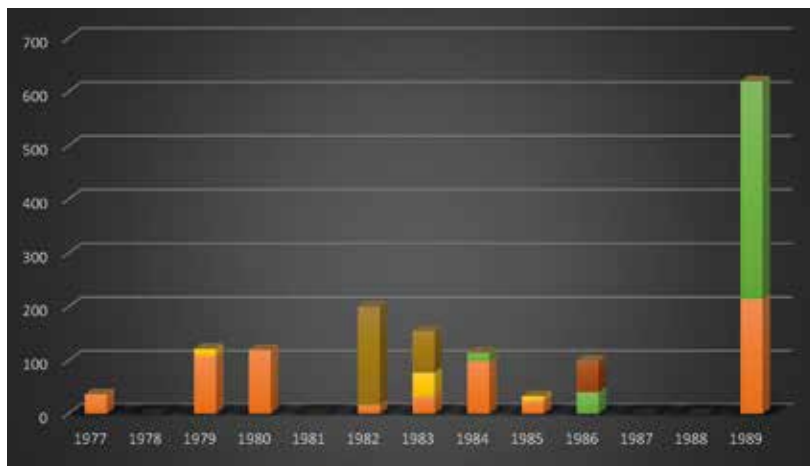


Źródło: AIPN, 0546/44, Zestawienie materiałów z okresu międzywojennego i okupacji hitlerowskiej (1918–1945) przekazanych z Wydziału IV Biura „C” do innych archiwów w latach 1977–1989, k. 1.

Niemniej – po uwzględnieniu rzeczywistej ilości przekazywanych akt, wyrażonej w metrach bieżących – przedmiotowe dane nie są już tak korzystne, co ilustruje wykres 2.

⁴⁰ Przedmiotowe dane można zweryfikować przez porównanie z informacjami przedstawionymi w trakcie I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich w Przemysłu w sierpniu 1986 r. – por. J. Jakubowski, *Naukowa działalność archiwów nie podlegających Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i państwowych archiwów wyodrębnionych* [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Przemysł 27–29 sierpnia 1986 roku. Referaty i dyskusja. Część I*, Warszawa 1991, s. 149–150. W zakresie danych dotyczących MSW autor korzystał z materiałów przygotowanych przez Ignacego Wolańskiego (*ibidem*, s. 145). Jak zauważono w wystąpieniu konferencyjnym z 1986 r., „w ostatnich 10 latach” Centralne Archiwum MSW przekazało archiwom państwowym 315 m.b., Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytutowi Pamięci Narodowej (GKBZHWp – IPN) 261 m.b., Centralnemu Archiwum KC PZPR 69 m.b. oraz Centralnemu Archiwum Wojskowemu (CAW) 58 m.b. akt – nie uwzględniono Archiwum Wojsk Ochrony Pogranicza (WOP). Dane dla wszystkich podmiotów – poza archiwami państwowymi – są zbieżne i dokładne. Jednak w przypadku archiwów podległych NDAP autor przytoczył dane, w których brakuje prawie 120 m.b. akt (wg stanu na 1986 r. powinno być ok. 435 m.b. akt). Trudno zrozumieć, dlaczego w tym jednym wypadku CA MSW nie przekazało wówczas autorowi prawidłowych danych.

Wykres 2. Zestawienie materiałów z lat 1918–1945 przekazanych z Biura „C” MSW do innych archiwów w latach 1977–1989 (porównawczo w metrach bieżących)



Źródło: AIPN, 0546/44, Zestawienie materiałów z okresu międzywojennego i okupacji hitlerowskiej (1918–1945) przekazanych z Wydziału IV Biura „C” do innych archiwów w latach 1977–1989, k. 1.

W latach 1978, 1981 oraz 1986–1988 nie dokonano żadnych przekazania do archiwów państwowych. Główne transfery do sieci archiwalnej podległej NDAP zrealizowano w latach 1979–1980, 1984 oraz 1989, mniejsze odbyły się także w 1977, 1982–1983 oraz 1985. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych zaprzestano całkowicie transferów archiwalnych do NDAP, a sytuacja zmieniła się dopiero z początkiem zmian ustrojowych w 1989 r.

Podsumowując – w okresie 1977–1989 z zasobu Biura „C” MSW przekazano do innych archiwów 203 085 jednostek archiwalnych, co stanowiło łącznie ponad 1500 m.b. akt, z czego do sieci archiwów państwowych podległych NDAP przekazano prawie 650 m.b. akt.

Tabela 2. Zestawienie ilości materiałów z lat 1918–1945 przekazanych z Biura „C” MSW do innych archiwów w latach 1977–1989 (ogółem)

Nazwa archiwum	Ilość	
	j.a.	m.b.
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych	130 832	648,56
Centralne Archiwum KC PZPR	6 001	68,63
Centralne Archiwum Wojskowe	12 541	463,50
Archiwum Wojsk Ochrony Pogranicza	6 848	60,30

Nazwa archiwum	Ilość	
	j.a.	m.b.
Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytut Pamięci Narodowej	46 863	260,85
Razem	203 085	1501,84

Źródło: AIPN, 0546/44, Zestawienie ogółem, k. 2.

Zestawienia w jednostkach archiwalnych pozwalają zauważyć, iż najczęściej materiałów trafiło do archiwów państwowych (43 proc. wszystkich transferów), a dalej do archiwów GKBZHwP – IPN.

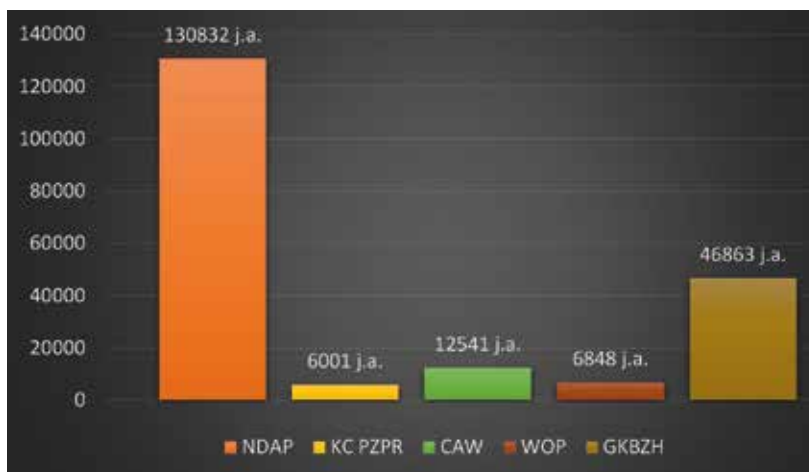
Wykres 3. Zestawienie ilości materiałów archiwalnych z lat 1918–1945 przekazanych z Biura „C” MSW innym instytucjom w latach 1977–1989 (z uwzględnieniem rozmiarów w jednostkach archiwalnych)



Źródło: AIPN, 0546/44, Zestawienie ogółem, k. 2.

Jeśli brać pod uwagę metry bieżące, dalej widoczna jest dominująca rola NDAP, niemniej w liczbach bezwzględnych zdecydowanie wzrósł metraż akt przekazanych do zasobu CAW.

Wykres 4. Zestawienie ilości materiałów archiwalnych z lat 1918–1945 przekazanych z Biura „C” MSW innym instytucjom w latach 1977–1989 (z uwzględnieniem rozmiarów w metrach bieżących)



Źródło: AIPN, 0546/44, Zestawienie ogółem, k. 2.

Pozostawiając na boku pozostałe instytucje (KC PZPR, CAW, GKBZHwP – IPN, WOP), należy scharakteryzować transfery materiałów archiwalnych z Biura „C” MSW do archiwów państwowych. Trzeba jednak odnotować, że do innych archiwów transferowano również materiały, które *de iure* należało przekazać do archiwów państwowych, tak np. „Wydział IV Biura »C« w swoim zasobie archiwalnym przechowywał materiały archiwalne Armii Krajowej w ilości 958 j.a. w 12,20 m.b., które zostały przekazane do Centralnego Archiwum KC PZPR w dniu 7 kwietnia 1983 r.”⁴¹.

Charakterystykę materiałów przekazanych do NDAP (a szerzej do sieci archiwów państwowych) przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Materiały archiwalne przekazane z MSW do NDAP w okresie 1977–1989

Data przekazania	Charakterystyka materiałów archiwalnych	Ilość w m.b.	Uwagi
1977 r.			
27 I 1977 r.	Sprawozdania sytuacyjne z ruchu społeczno-politycznego, zawodowego, stanu bezpieczeństwa i mniejszości narodowych urzędów wojewódzkich (UW)	10,50	

⁴¹ AIPN, 01476/113, Notatka służbowa, 15 III 1990 r., k. 66.

Data przekazania	Charakterystyka materiałów archiwalnych	Ilość w m.b.	Uwagi
31 III 1977 r.	Sprawozdania sytuacyjne UW i starostw powiatowych (SP)	26,15	
1979 r.			
20 IV 1977 r.	Dokumentacja UW i SP (1918–1939), związków i stowarzyszeń z lat 1917–1939 oraz Obozu Zjednoczenia Narodowego (1937–1939)	6,85	
26 X 1977 r.	Dokumentacja UW i SP (1918–1939)	65,00	
31 XII 1977 r.	Dokumentacja UW i SP (1918–1939)	36,00	Pokwitowano 7 II 1980 r.
1980 r.			
4 XI 1980 r.	Dokumenty osobiste repatriantów z Niemiec	120,00	
1982 r.			
14 X 1982 r.	Akta Policji Państwowej woj. śląskiego (1920–1939)	16,785	Przesłane za pismem z 30 IX 1982 r.
1983 r.			
	Akta Policji Polskiej z lat 1939–1945	5,00	
	Akta funkcjonariuszy więziennictwa oraz osób skazanych za przestępstwa kryminalne i polityczne (1919–1944)	8,00	
13 VII 1983 r.	Akta sądów okręgowych i grodzkich (1920–1943)	5,97	Przesłane za pismem z 11 VII 1983 r.
	Akta prokuratur sądów okręgowych i apelacyjnych (1919–1939)	5,87	
	Akta osobowe funkcjonariuszy Policji Państwowej (PP) woj. pomorskiego (1919–1939)	6,75	
1984 r.			
	Akta Związku Strzeleckiego ⁴²	4,50	
4 XII 1984 r.	Akta <i>dossier</i> Urzędu Śledczego m.st. Warszawy dotyczące przestępców kryminalnych ⁴³	26,00	Przesłane za pismem z 14 XI 1984 r.
	Akta UW i SP z lat 1919–1939	2,90	

⁴² Przekazane do zasobu Archiwum Państwowego m.st. Warszawy.

⁴³ Jak wyżej.

Data przekazania	Charakterystyka materiałów archiwalnych	Ilość w m.b.	Uwagi
	Akta PP woj. białostockiego (1918–1939)	0,27	
	Akta PP woj. rzeszowskiego (1920–1939)	0,128	
	Akta PP woj. kieleckiego (1919–1939)	2,13	
	Akta PP woj. łódzkiego (1918–1939)	3,705	
14 XII 1984 r.	Akta PP woj. poznańskiego (1918–1939)	15,498	
1985 r.			
17 I 1985 r.	Akta PP woj. pomorskiego (1919–1939)	30,88	Przesłane za pismem z 14 XI 1984 r. ⁴⁴
23 I 1985 r.	Akta PP woj. lubelskiego (1918–1939)	12,04 (12,049 ⁴⁵)	
6 XII 1985 r. ⁴⁶	Akta PP woj. krakowskiego (1918–1939)	11,66	Przesłane za pismem z 5 XII 1985 r.
	Akta PP woj. warszawskiego (1919–1939)	11,70	
	Pomorski UW z lat 1931–1939	0,23	
	Poznański UW z lat 1926–1939	0,25	
1989 r.⁴⁷			
19 VI 1989 r.	Poufne komunikaty informacyjne Komisariatu Rządu m.st. Warszawy z lat 1926–1936	0,76	
	MSW (1918–1939)	22,00	
	Komisariat Rządu na m.st. Warszawę (1926–1939)	0,50	
	UW wschodnich województw II RP (1920–1939)	4,40	
20 VII 1989 r.	Starostwa i sądy wschodnich województw II RP	0,25 0,15	
	Komendy PP wschodnich województw II RP (1919–1939)	4,00	

⁴⁴ W Biurze „C” MSW oba przekazania (17 i 23 I 1985 r.) – ze względu na datę przesłania materiałów (14 XI 1984 r.) – zaliczono w statystyce zbiorczej do roku 1984, co koreluje z danymi ujętymi w tabeli 1.

⁴⁵ Dane na piśmie przewodnim z 14 XI 1984 r.

⁴⁶ W sumie przekazano 23,84 m.b. akt. W zestawieniu zbiorczym w Biurze „C” MSW przyjmowano stan 23,62 m.b. Zob. tabelę 1.

⁴⁷ Przekazania materiałów archiwalnych z 1989 r. szczegółowo opisał P. Borysiuk, *Co jest w tych archiwach...*, s. 600–605.

Data przekazania	Charakterystyka materiałów archiwalnych	Ilość w m.b.	Uwagi
	Zeszyty stenograficzne z procesu o zabójstwo ministra spraw wewnętrznych Bronisława Pierackiego (1935–1939)	0,40	
18 IX 1989 r. ⁴⁸	Komenda Główna PP (1918–1939)	21,00	Przesłane za pismem z 13 IX 1989 r.
	Masoneria w Polsce (1927–1935)	0,03	
	Łoże masońskie (1937–1939)	0,02	
	Akta z wyspy Jersey (1920–1940)	2,60	
	Rada Główna Opiekuńcza	0,03	
	Kartoteka volksdeutschy, reichsdeutschy i jeńców wojennych, którzy przebywali w obozach pracy w Polsce w latach 1945–1950	52,50	
6 XII 1989 ⁴⁹	Ataszat Wojskowy RP w Moskwie (1921–1936)	2,50	
	Atasząty wojskowe RP przy rządach państw kapitalistycznych (1920–1939)	17,00	
	Samodzielny Referat Ogólny (dot. ataszatów) z lat 1921–1939	2,30	
	Referat Studiów Ogólnych (dot. ataszatów) z lat 1919–1938	16,60	
	Samodzielny Referat Traktatowy MSZ (1921–1935)	2,50	
	Generalny Komisarz RP w Gdańsku (1919–1939)	18,40	
13 XII 1989 ⁵⁰	Materiały z lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. Komisji Rehabilitacyjnej przy Prezydium Rady Ministrów (KR PRM) dotyczące postępowań rehabilitacyjnych byłych funkcjonariuszy PP, Straży Więziennej (SW), Straży Granicznej (SG), Straży Celnej oraz akta emerytalne ZUS względem ww. funkcjonariuszy i ich rodzin (przekazane przez ZUS do MSW 29 czerwca 1962 r.)	38,50	

⁴⁸ Przekazano bezpośrednio do Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN).

⁴⁹ Data przesłania i przyjęcia bezpośrednio przez AAN.

⁵⁰ Data wysłania materiałów do NDAP. Wszystkie materiały przesłane 13 XII 1989 r. przekazano bezpośrednio do AAN.

Data przekazania	Charakterystyka materiałów archiwalnych	Ilość w m.b.	Uwagi
	Album fotograficzny funkcjonariuszy państwowych (dotyczy PP, SG i SW)	0,50	
	Kartoteka materiałów KR PRM i ZUS	5,60	
	Zaświadczenia KR PRM	1,50	

Źródło: zestawienie własne sporządzone na podstawie AIPN, 2425/3, Rejestr akt przekazanych do innych archiwów, k. 27–36; AIPN, 2427/1, Spisy materiałów archiwalnych przekazanych z CA MSW do NDAP, lata 1981–1983, k. 1–168; AIPN, 2427/2, Spisy materiałów archiwalnych przekazanych z CA MSW do NDAP, lata 1984–1989, k. 1–358; AIPN, 2425/1, Pisma oraz wykazy akt przekazanych do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i Centralnego Archiwum KC PZPR w 1979 r., cz. 1, k. 1–166; AIPN, 2425/2, Pisma oraz wykazy akt przekazanych do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i Centralnego Archiwum KC PZPR w 1979 r., cz. 2, k. 1–154; AIPN, 0423/7162, Wykazy materiałów archiwalnych przekazanych z Centralnego Archiwum MSW do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w latach 1981–1989. Kserokopie, k. 1–355.

Przez lata standardem było przekazywanie materiałów archiwalnych z CA MSW do NDAP, czyli do centrali archiwów państwowych, a nie do AAN, które było właściwe do gromadzenia akt z naczelnych organów władzy, urzędów i instytucji centralnych państwa⁵¹. Co ciekawe, naczelny dyrektor odnośnie do transferowanych do sieci archiwów państwowych akt zadeklarował: „[...] będą przechowywane w znajdującym się w dyspozycji Wojewódzkiego Archiwum w Szczecinie Zamku w Płotach, gdzie już znajduje się część akt przedwojennego MSW przekazanych przez Centralne Archiwum MSW. W Płotach dysponujemy »wolnym miejscem« – około dwustu metrów”⁵². Prawdopodobnie więc chodziło o brak powierzchni magazynowej do gromadzenia archiwaliów w Warszawie, niemniej prze-

⁵¹ Por. dokument nr 64 – *Zarządzenie nr 2 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 12 stycznia 1970 r. w sprawie rozmieszczania materiałów archiwalnych państwowego zasobu archiwalnego, które powstały i powstają po dniu 22 lipca 1944 r.* [w:] *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000*, wybór i oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001, s. 122–124 (§ 2 ust. 1 i § 3 ust. 1) oraz art. 25 ust. 1–2 ustawy z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. Na podstawie art. 27 ust. 1 przedmiotowej ustawy naczelny dyrektor archiwów państwowych „w uzasadnionych wypadkach, z uwagi na potrzeby nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz w celu zabezpieczenia zasobów archiwalnych” mógł – po zasięgnięciu opinii Rady Archiwalnej – wprowadzić odstępstwa od tej zasady. Zgodnie jednak z brzmieniem art. 27 ust. 2 przedmiotowe odstępstwo nie mogło mieć zastosowania do zasobów archiwalnych archiwów wyodrębnionych, czyli m.in. MSW (por. *ibidem*).

⁵² AIPN, 2427/1, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 4 XI 1982 r., k. 147.

wożenie akt ze stolicy do oddalonego o ponad 500 km zamku w Płotach (ok. 85 km na północny wschód od Szczecina) budzi zdziwienie, zwłaszcza że magazyny archiwalne AAN znajdowały się wówczas dosłownie kilkaset metrów od siedziby MSW, w budynku Biblioteki Szkoły Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoły Głównej Handlowej) w Warszawie przy al. Niepodległości 162⁵³. Sytuacja lokalowa AAN była wtedy trudna, a sam dyrektor tej instytucji w 1986 r. narzekał na brak miejsca: „[...] praktycznie przerwaliśmy już przejmowanie akt. Magazyny są załadowane pod sufit”⁵⁴. Niemniej w 1989 r., gdy MSW wznowiło transfery archiwalne do archiwów państwowych, nie przekazywano ich już do NDAP i zamku w Płotach, lecz bezpośrednio do zasobu AAN⁵⁵.

Charakterystyczne, że nie zawsze przekazywano kompletne materiały danego zespołu archiwalnego, czego przykładem może być np. wykaz materiałów archiwalnych wyłączonych z zespołów komend policji województwa śląskiego i pozostawionych w Wydziale IV Biura „C”, który zawierał wrażliwe z punktu widzenia MSW wiadomości: dane identyfikacyjne źródeł informacji PP, materiały mobilizacyjne, instrukcje, sprawy narodowościowe czy też kwestie ugrupowań lewicowych⁵⁶.

Zagadką 1989 r. jest wznowienie transferów akt z resortu do instytucji pozaresortowych, w tym w szczególności do archiwów państwowych. Już pismem z 21 kwietnia 1989 r. przekazywano z Biura „C” MSW do CA KC PZPR prasę i czasopisma konspiracyjne z okresu okupacji⁵⁷; ruch ten powtórzono 18 maja⁵⁸. Niemniej należy zaznaczyć, iż przekazania tych

⁵³ AIPN, 0236/423, t. 1, Charakterystyka operacyjna Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie do SO krypt. „Archiwum”, nr rej. 79375, 4 II 1987 r., k. 96. Por. E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*, Warszawa 2008, s. 69. Zob. również zakładkę „Historia” na oficjalnej stronie internetowej Archiwum Akt Nowych: <https://aan.gov.pl/p,12,historia>, dostęp 9 VII 2022 r.

⁵⁴ *Nie wolno wyrzucić żadnego papierka. Z dyr. Archiwum Akt Nowych doc. dr. hab. Bogdanem Krollem rozmawia Krystyna Gerber*, „Kierunki” 1986, nr 38.

⁵⁵ AAN, Oddział III Ewidencji i Przechowywania Zasobu, Księga nabytków Archiwum Akt Nowych w Warszawie, t. 5, od nr. 2341, od 6 IV 1984 r. Dokonano również wglądu do Księgi nabytków i ubytków Archiwum Akt Nowych, t. 4, nr. 1431–2340, czerwiec 1970 – maj 1984 r. Zapisy o przejmowaniu materiałów archiwalnych z CA MSW dotyczą 1989 r., brakuje zapisów ewidencyjnych o transferach akt z MSW do AAN od 1977 r.

⁵⁶ AIPN, 0423/7162, Wykaz materiałów archiwalnych wyłączonych z zespołów komend policji woj. śląskiego i pozostawionych w Wydziale IV Biura „C”, 5 X 1981 r., k. 342–343.

⁵⁷ AIPN, 2427/4, Pismo dyrektora CA MSW do kierownika CA KC PZPR, 21 IV 1989 r., k. 95; *ibidem*, Wykaz prasy i czasopism konspiracyjnych z okresu okupacji, 21 IV 1989 r., k. 96–123. CA KC PZPR przyjęło te materiały 25 IV 1989 r. (*ibidem*, k. 123).

⁵⁸ *ibidem*, Pismo dyrektora CA MSW do kierownika CA KC PZPR, 18 V 1989 r., k. 1; *ibidem*, Alfabetyczne zestawienie tytułów prasy konspiracyjnej z okresu okupacji,

Biuro „C” nie ujęło we własnej statystyce transferów archiwalnych za rok 1989 (zob. tabelę 1).

Zaraz potem, 26 maja 1989 r., płk Kazimierz Piotrowski wystąpił do szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego MSW, w skład której wchodziło Biuro „C” MSW, o „wyrażenie zgody na dalsze przekazywanie materiałów archiwalnych z okresu międzywojennego do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych”⁵⁹. Po wyliczeniu materiałów podlegających przekazaniu Piotrowski zauważył, że większość materiałów przedwojennego MSW jest przechowywana w zasobie AAN, a pozostałe akta z tego okresu historycznego (PP, UW, SP, sądy i prokuratury) przekazano w latach 1977–1985 do dyspozycji NDAP⁶⁰.

Jeśli chodzi o wydarzenia roku 1989, warto jeszcze podkreślić, iż MSW rozpoczęło zwroty depozytów sądowych, o które wybuchł spór kompetencyjny GKBZHwP – IPN z NDAP⁶¹. W jego efekcie depozyty powróciły zasadniczo do archiwów sądowych, tylko nieduża ich część trafiła do archiwów państwowych. Potwierdza to statystyka opracowana w Wydziale III Biura Ewidencji i Archiwum Urzędu Ochrony Państwa (BEiA UOP), przedstawiona w tabeli 4.

Tabela 4. Akta sądowe przekazane z archiwów resortu spraw wewnętrznych w okresie 1989–1990

Lp.	Archiwum	Data przekazania protokołem	Ilość przekazanych akt ⁶²	Odbiorca
1.	WUSW Białystok	10 I 1990 r.	705	Sąd Wojewódzki (SW) w Białymstoku
2.	WUSW Bydgoszcz	31 I 1990 r.	532	SW w Bydgoszczy
3.	WUSW Gdańsk	5 III 1990 r.	427	SW w Gdańsku

18 V 1989 r., k. 2–80; *ibidem*, Uzupełnienie do alfabetycznego zestawienia tytułów prasy konspiracyjnej z okresu okupacji, b.d., k. 81–88; *ibidem*, Dodatek do alfabetycznego zestawienia tytułów prasy konspiracyjnej z okresu okupacji, b.d., k. 89–94. CA KC PZPR przyjęło materiały 24 V 1989 r. (*ibidem*, k. 94).

⁵⁹ AIPN, 0423/7162, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego w MSW, 26 V 1989 r., k. 40.

⁶⁰ *Ibidem*, k. 42.

⁶¹ Por. P. Borysiuk, *Co jest w tych archiwach...*, s. 605–613.

⁶² W dokumencie źródłowym (AIPN, 0547/35, Wykaz przekazanych akt sądowych opracowany w Wydziale III BEiA UOP, b.d., k. 2–4) brakuje wskazania jednostki miary przekazywanych akt (np. w jednostkach archiwalnych, tomach, sprawach).

Lp.	Archiwum	Data przekazania protokołem	Ilość przekazanych akt ⁶²	Odbiorca
4.	WUSW Katowice	22 I 1990 r.	650	SW w Katowicach SW w Częstochowie SW w Bielsku-Białej
5.	WUSW Kielce	12 XII 1989 r.	1180	SW w Kielcach SW w Radomiu
6.	WUSW Koszalin	13 XII 1989 r. 12 XII 1989 r.	125	SW w Szczecinie SW w Koszalinie
7.	WUSW Kraków	22 XII 1989 r.	1636	Archiwum Państwowe w Krakowie
8.	WUSW Lublin	18 XII 1989 r.	7 369	SW w Lublinie
9.	WUSW Łódź	5 I 1990 r.	657	SW w Łodzi
10.	WUSW Olsztyn	2 II 1990 r.	2 421	SW w Olsztynie
11.	WUSW Opole	3 I 1990 r.	242	SW w Opolu
12.	WUSW Poznań	styczeń 1990 r.	630	SW w Poznaniu
13.	WUSW Rzeszów	22 protokoły od grudnia 1989 do lutego 1990 r.	1796	Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytut Pamięci Narodowej w Rzeszowie
14.	WUSW Szczecin	5 I 1990 r.	253	SW w Szczecinie
15.	WUSW Wrocław	8 XII 1989 r.	6 561	SW we Wrocławiu
16.	WUSW Zielona Góra	10 II 1990 r.	65	SW w Zielonej Górze
17.	SUSW Warszawa	styczeń–luty 1990 r.	2 123	SW w Warszawie
18.	CA MSW	styczeń–grudzień 1990 r.	1270	1) Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (styczeń 1990 r.), Wydział IV SW m.st. Warszawy; 2) Wydział IV SW m.st. Warszawy: – styczeń 1990 r.; – kwiecień 1990 r.;

Lp.	Archiwum	Data przekazania protokołem	Ilość przekazanych akt ⁶²	Odbiorca
				3) Archiwum Służby Sprawiedliwości (Sądu Najwyższego): – 4 I 1990 r.; – 1 I 1991 r.;
				4) SW (1 VIII 1990 – 28 XII 1990 r.).

Źródło: AIPN, 0547/35, Wykaz przekazanych akt sądowych opracowany w Wydziale III BEiA UOP, b.d., k. 2–4⁶³.

Powyższe fakty pozwalają postawić hipotezę, iż w wyniku obrad Okrągłego Stołu – najpóźniej w kwietniu 1989 r. – Biuro „C” MSW zaproponowało wznowienie transferów materiałów archiwalnych do archiwów spoza resortu spraw wewnętrznych, co zostało zatwierdzone przez kierownictwo MSW. Skorzystano przy tym z doświadczeń lat poprzednich w tym zakresie. Przyjęcie takiego założenia – w zestawieniu z opisanymi już w innym miejscu transferami archiwalnymi z MSW (przekazania do AAN, zwroty depozytów do sądów, przekazania materiałów archiwalnych pozaresortowej proweniencji) oraz z obfitą korespondencją na ten temat na szczeblach ministerialnym, centralnym i terenowym (MSW, MEN, MS, archiwa państwowe, okręgowe komisje badania zbrodni hitlerowskich, WUSW/SUSW) w latach 1989–1990⁶⁴ – czyni zasadnym pytanie, czy było to celowe działanie pionu archiwalnego MSW (zwłaszcza w drugiej połowie 1989 r.), za którym stał zamiar maskowania nieregularnego brakowania dokumentacji wewnątrz resortu.

Za przyjęciem powyższej hipotezy może przemawiać docelowy odbiór takiego działania w sferze cywilnej, pozaresortowej. Oto zniechęcony dotychczas resort ponownie rozpoczął przekazywanie (lub zwracanie) materiałów archiwalnych do archiwów państwowych, sądów wojewódzkich i komisji ścigania zbrodni. Musiało o tym wiedzieć szerokie grono kierownicze poszczególnych ministerstw i urzędów centralnych, informacje na ten temat podawano również do wiadomości publicznej. Dyrektor AAN w wywiadzie opublikowanym w październiku 1989 r. stwierdził: „MSW przekazuje nam akta m.in. przedwojennego MSW i inne. Proces przejmowania ważnych dokumentów trwa”⁶⁵. Przy tego typu przekazie pojawiające się na początku 1990 r. sygnały o niszczeniu akt dla wielu

⁶³ Częściowo odmienne ustalenia por. P. Borysiuk, *Co jest w tych archiwach...*, s. 609–610.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 601–623.

⁶⁵ *Działania na „przedpolu”*. Z Bogdanem Krollem, dyrektorem Archiwum Akt Nowych w Warszawie, rozmawia Marcin Kowalczyk, „Tygodnik Polski” 1989, nr 42.

uczestników życia politycznego i środowiska archiwistów mogły wydać się wręcz nieprawdopodobne.

Można dopatrywać się jeszcze dwóch, oczywiście dopuszczalnych, motywacji tego rodzaju przedsięwzięć podjętych przez Biuro „C” MSW – albo chodziło o pokazanie otwarcia na zachodzące zmiany polityczne, albo najzwyczajniej uznano, iż materiały te nie są już resortowi potrzebne. Nie można jednak odrzucić jednoczesnego działania wszystkich trzech czynników, ponieważ żaden z nich nie wyklucza innych, wprost przeciwnie – wszystkie się uzupełniają.

Ustawa archiwalna

Jedną z kluczowych kwestii opisywanych wydarzeń było uchwalenie nowego prawa archiwalnego w postaci Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach⁶⁶. Wewnątrz MSW na przestrzeni lat poprzedzających uchwalenie tej ustawy śledzono kolejne jej wersje, najpierw w postaci projektu ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach, który następnie przekształcono w projekt ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach⁶⁷.

Zasadniczą kwestią, która dominowała w podejściu MSW, było utrzymanie wydzielenia archiwów resortu spod nadzoru archiwów państwowych. Zadbano o to już wcześniej, co znalazło swe odzwierciedlenie w projekcie ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach z 1978 r.⁶⁸ Biuro „C” MSW zwróciło uwagę, aby w jednym z artykułów (o konieczności uzgadniania przepisów kancelaryjnych i archiwalnych z naczelnym dyrektorem archiwów państwowych lub odpowiednim archiwum państwowym)⁶⁹ doprecyzować tę kwestię przez dodanie wyrażenia „nie dotyczy archiwów wyodrębnionych”. Uzasadniano to w następujący sposób: „Przepisy kancelaryjne archiwów wyodrębnionych (MSW) zawierają nazewnictwa jednostek organizacyjnych oraz rodzaje wytworzonych akt”⁷⁰.

Poważniejszy opór Biuro „C” MSW postawiło w kwestii ustawowego okresu, po którym można udostępniać akta z archiwum. Projekt zakładał,

⁶⁶ DzU 1983, nr 38, poz. 173.

⁶⁷ W dalszej części opracowania zostaną przedstawione uwagi MSW do nowo tworzonego prawa archiwalnego formułowane w latach 1978–1979 oraz 1982–1983.

⁶⁸ AIPN, 1098/10, t. 255, Projekt ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach przesłany do MSW za pismem ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, 28 IV 1978 r., k. 313–326.

⁶⁹ *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do dyrektora Biura Prawnego MSW, 16 V 1978 r., k. 312.

⁷⁰ *Ibidem*, Uzupelnienie do pisma nr OMC-02166/78 z 16 V 1978 r., 13 VI 1978 r., k. 311.

że będzie to 30 lat od zakończenia sprawy, tymczasem płk Zabawski zaproponował pięćdziesięcioletnią karencję⁷¹. Jeden z argumentów brzmiał: „Okres 30 lat umożliwiłby udostępnienie akt m.in. z okresu utrwalania władzy ludowej i zwalczania zbrojnego podziemia (1945–1948), [na] co naszym zdaniem jest jeszcze za wcześnie z uwagi [na to], że szereg informacji podlega weryfikacji”⁷². Projektodawcy odrzucili uwagę MSW: „Środowisko naukowe jest jednomyślnie przeciwne takiemu rozwiązaniu, niespotykanemu zresztą w innych państwach socjalistycznych. Projekt ustawy [...] daje dostateczną możliwość nieudostępniania w uzasadnionych przypadkach dokumentów nawet po upływie okresu dłuższego niż lat 50”⁷³. Ostatecznie resort spraw wewnętrznych wycofał się ze swego postulatu, choć przedstawiciele Biura „C” MSW brali udział w konferencji uzgodnieniowej w gmachu Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki⁷⁴. W projekcie zapisano: „Materiały archiwalne udostępnia się po upływie 30 lat od zakończenia sprawy, chyba że naruszałyby to tajemnicę państwową lub służbową, interes państwowy lub społeczny albo prawa lub prawnie chronione interesy obywateli”⁷⁵, co w pełni satysfakcjonowało MSW.

Większe kontrowersje projekt prawa archiwalnego wzbudził w okresie 1982–1983. Na początku lat osiemdziesiątych XX w. zintensyfikowano prace nad nowym prawem archiwalnym. Było ono przedmiotem dyskusji w ramach Rady Archiwalnej, której nowym członkiem w 1982 r. został płk Kazimierz Piotrowski⁷⁶. Po obfitej wymianie projektów i opinii, która latem 1982 r. odbywała się zarówno między Marianem Wojciechowskim a Kazimierzem Piotrowskim, jak i na linii MSW–MNSWiT, z początkiem jesieni tegoż roku do resortu wpłynął projekt ustawy. Jego zapisy wzbu-

⁷¹ *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do dyrektora Biura Prawnego MSW, 16 V 1978 r., k. 312.

⁷² *Ibidem*, Uzupełnienie do pisma nr OMC-02166/78 z 16 V 1978 r., 13 VI 1978 r., k. 311.

⁷³ *Ibidem*, Wykaz nieuwzględnionych uwag zgłoszonych do projektu ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach (załącznik do pisma dyrektora Departamentu Studiów i Badań Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych MNSWiT do MSW), 9 XII 1978 r., k. 308.

⁷⁴ *Ibidem*, Pismo dyrektora Departamentu Studiów i Badań Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych MNSWiT do MSW, 9 XII 1978 r., k. 308 (zapisek odrębny na tym dokumencie z 4 I 1979 r.); *ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do dyrektora Biura Prawnego MSW, 2 I 1979 r., k. 277.

⁷⁵ *Ibidem*, Art. 30 ust. 2 projektu ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach (załącznik do pisma dyrektora Departamentu Studiów i Badań Uniwersyteckich, Ekonomicznych i Pedagogicznych MNSWiT do MSW, 9 XII 1978 r.), k. 286.

⁷⁶ I. Borowicz, *Trzy posiedzenia Rady Archiwalnej kadencji lat 1982–1984*, „Archeion” 1984, t. 77, s. 271–274.

dziły wielomiesięczny opór MSW⁷⁷, w art. 28 ust. 2 zawarto bowiem dyspozycję, iż „Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych prowadzi centralną ewidencję państwowego zasobu archiwalnego”⁷⁸, a art. 29 zakładała, że naczelnny dyrektor „określa tryb postępowania w sprawie prowadzenia ewidencji i rejestrów materiałów archiwalnych”⁷⁹.

Biuro „C” MSW – kontestując propozycję unifikacji ewidencji materiałów archiwalnych w rękach NDAP – zaproponowało, by w art. 28 ust. 2 po słowach „zasobu archiwalnego” dodać wyrażenie „z wyłączeniem zasobu archiwalnego archiwów wyodrębnionych”. Analogiczna propozycja dotyczyła art. 29 – po słowach „materiałów archiwalnych” miało się znaleźć dookreślenie „z wyjątkiem zasobów archiwów wyodrębnionych”⁸⁰. Na jednym z zapisków odręcznych znajdujących się w dokumentacji Biura Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (BOP MSW), a dotyczących sprzeciwu wobec brzmienia art. 28 ust. 2 podkreślono: „nie, bo odmowa polityczna”⁸¹. Powyższe uwagi MSW były dyskutowane w trakcie posiedzeń Komisji Prawniczej URM 15 i 20 października 1982 r., podczas których miały zostać przyjęte przez reprezentantów MNSWiT⁸².

Na początku 1983 r. zmodyfikowany projekt powrócił do MSW⁸³. Ponowny opór wzbudziła kwestia prowadzenia ewidencji materiałów archiwalnych, ponieważ w art. 26 ust. 1 nowego projektu znalazł się zapis: „Centralne i okręgowe archiwa państwowe stosownie do ich właściwości prowadzą rejestr materiałów archiwalnych wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego. Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych prowadzi zbiorowy rejestr materiałów archiwalnych wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego oraz określa tryb postępowania w sprawie prowadzenia rejestru zasobu archiwalnego archiwów wyodrębnionych”⁸⁴. Z kolei art. 28 ust. 2 brzmiał: „Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych prowadzi ewidencję państwowego zasobu archi-

⁷⁷ AIPN, 1098/10, t. 255, Projekt ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach (nowy tekst), 4 X 1982 r., k. 149–173.

⁷⁸ *Ibidem*, k. 160.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do dyrektora Biura Organizacyjno-Prawnego MSW, 12 X 1982 r., k. 148.

⁸¹ *Ibidem*, Projekt ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach (załącznik do pisma dyrektora generalnego Biura Prawnego URM do Biura Prawnego MSW), 7 X 1982 r., k. 134.-

⁸² *Ibidem*, Pismo podsekretarza stanu w MSW gen. bryg. Władysława Pożogi do podsekretarza stanu w URM prof. Zygmunta Rybickiego, 26 I 1983 r., k. 88.

⁸³ *Ibidem*, Projekt ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach, 5 I 1983 r., k. 93–120.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 105.

walnego oraz określa tryb prowadzenia ewidencji materiałów archiwalnych archiwów wyodrębnionych”⁸⁵.

Przeciwko takiemu rozwiązaniu opowiedział się dyrektor Biura „C” MSW, który wnioskował, aby w art. 26 ust. 1 fragment „oraz określa tryb postępowania w sprawie prowadzenia rejestru zasobu archiwalnego archiwów wyodrębnionych” i w art. 28 ust. 2 wyrażenie „oraz określa tryb prowadzenia ewidencji materiałów archiwalnych archiwów wyodrębnionych” zastąpić słowami „z wyłączeniem zasobu archiwalnego archiwów wyodrębnionych”⁸⁶.

Powyższe uwagi zostały w całości uznane przez BOP MSW, a następnie przesłane do podsekretarza stanu w URM za pismem wiceministra spraw wewnętrznych⁸⁷, który zaznaczył: „Objęcie zasobu archiwalnego archiwów wyodrębnionych rejestrami oraz ewidencją, o których mowa w art. 26 ust. 1 i 28 ust. 2, nie uważam za słuszne z uwagi na charakter tego zasobu i konieczność zapewnienia mu szczególnej ochrony”⁸⁸. Wywołało to opór szefa MNSWiT, który tłumaczył, iż tryb obu zapisów „w niczym nie narusza szczególnego charakteru archiwów wyodrębnionych, gdyż nie dotyczy spraw merytorycznych, a ma na celu jedynie określenie formy, w jakiej tryb ten powinien być przeprowadzony”⁸⁹, i ani MON, ani inne jednostki posiadające archiwa wyodrębnione nie zakwestionowały tych zapisów⁹⁰.

BOP MSW próbowało rozwiązać zaistniały protest uzyskaniem opinii Akademii Spraw Wewnętrznych (prawdopodobnie z tego względu, iż funkcję komendanta pełnił w niej Tadeusz Walichnowski, uprzednio szef NDAP). Doprowadziło to jednak do kontrowersji wewnątrz samego MSW, ponieważ odpowiedzi udzielił nie Walichnowski, lecz zastępca komendanta ASW, który poparł stanowisko MNSWiT⁹¹.

Przeciwko wystąpił płk Kazimierz Piotrowski. Wywodził, iż przyjęcie ustawowej definicji państwowego zasobu archiwalnego, który tworzyć miały materiały archiwalne powstałe lub powstające w jednostkach organizacyjnych administracji państwowej, a którego rejestr miała prowadzić NDAP, „będzie stanowiło podstawę do interpretacji, że archiwa wyodręb-

⁸⁵ *Ibidem*, k. 106.

⁸⁶ *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do dyrektora Biura Organizacyjno-Prawnego MSW, 11 I 1983 r., k. 92.

⁸⁷ *Ibidem*, Pismo podsekretarza stanu w MSW gen. bryg. Władysława Pożogi do podsekretarza stanu w URM prof. Zygmunta Rybickiego, 26 I 1983 r., k. 87–88.

⁸⁸ *Ibidem*, k. 87.

⁸⁹ *Ibidem*, Pismo ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki do podsekretarza stanu w URM, 4 II 1983 r., k. 86.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta ASW ds. dydaktycznych płk. prof. Stanisława Rutkowskiego do dyrektora BOP MSW, 15 II 1983 r., k. 84.

nione są również podporządkowane Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych⁹². Tymczasem w zasobie archiwum MSW „znajdują się specyficzne materiały wynikające z zakresu działania jednostek resortu (dotyczące tajnych współpracowników i figurantów spraw), które muszą posiadać ewidencję niezbędną dla potrzeb resortu i ujawnienie jej może przynieść szkody interesom państwa i obywateli⁹³. Zakwestionował opinię zastępcy komendanta ASW, ponieważ akademia „nie gromadzi akt o takim charakterze i nie może oceniać wagi materiałów gromadzonych w archiwach resortu⁹⁴. Odrzucił zasadność porównania z archiwami MON, „ponieważ zasób archiwalny MSW można by porównać jedynie do archiwum Wojskowej Służby Wewnętrznej, które prowadzone jest oddzielnie i ma zupełnie inny charakter niż archiwum wojskowe⁹⁵. Nie omieszkał przy tym podkreślić, że materiały archiwalne z lat 1918–1945 „w znacznej części zostały już przekazane do dyspozycji Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych i będą w niedalekiej przyszłości dalej przekazywane aż do wyczerpania, w związku z czym postanowienia projektu ustawy odnosić się będą wyłącznie do akt wytworzonych przez jednostki resortu⁹⁶.

Całość sprawy BOP MSW postanowiło skonsultować już wprost z ówczesnym komendantem ASW Tadeuszem Walichnowskim. W początkach marca 1983 r. sporządził on kluczową opinię w tej kwestii⁹⁷, w której stwierdził wprost: „Przewidziane w najnowszym projekcie ustawy uprawnienia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w sprawie trybu postępowania z rejestrem zasobu archiwalnego archiwów wyodrębnionych (art. 26 ust. 1 i art. 28 ust. 2) są za daleko idące i z uwagi na specyficzny charakter zasobu archiwalnego resortu spraw wewnętrznych nie mogą mieć zastosowania w odniesieniu do archiwów podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych⁹⁸. W uzasadnieniu Walichnowski podniósł m.in. kwestię, iż sam projekt powstał w połowie 1980 r., ale w 1981 r. – pod naciskiem kilku członków Rady Archiwalnej – został poddany rewizji, czemu miała sprzyjać zmiana na stanowiskach naczelnego dyrektora oraz szefa MNSWiT, co doprowadziło do zmian zapisów projektu w postaci daleko

⁹² *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura „C” MSW do dyrektora BOP MSW, 25 II 1983 r., k. 81–82.

⁹³ *Ibidem*, k. 82.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*, Opinia w sprawie art. 26 ust. 1 i art. 28 ust. 2 projektowanej ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach, 10 III 1983 r., k. 77–79.

⁹⁸ *Ibidem*, k. 77.

idących uprawnień NDAP w zakresie rejestru zasobu⁹⁹. Dodał kolejny argument: „Wprawdzie włączenie rejestru archiwum wyodrębnionego do rejestru ogólnopaństwowego nie jest równoznaczne z udostępnieniem archiwaliów z zasobu wyodrębnionego, ale jest równoznaczne z ujawnieniem podstawowych danych ewidencyjnych tego zasobu, do których zaliczamy nazwiska osób, na których znajdują się teczki archiwalne”¹⁰⁰. Jako że zasób archiwów MSW, złożonych głównie z akt osobowych – tajnych współpracowników i osób podejrzanych – zawierał nazwiska wielu obywateli PRL, pytał: „Czy mają te nazwiska być wprowadzone do rejestru zbiorowego? W jakim celu?”. I odpowiadał: „Na pewno nie dla badań naukowych”¹⁰¹.

Dalszy fragment opinii Walichnowskiego wymaga dosłownego przytoczenia, ponieważ oddaje sposób myślenia pracowników MSW, swoistego ducha resortu: „Najwyższe władze państwowe powierzyły Ministerstwu Spraw Wewnętrznych tajemnice związane z tym, co nazywa się pracą operacyjną, i zgodziły się z gromadzeniem materiałów na każdego obywatela, który przez aparat MSW przez jakiś czas (często i niesłusznie) jest podejrzany, pozostając pod obserwacją (w rozpracowaniu). To powoduje tworzenie dokumentacji archiwalnej. Ta dokumentacja nie tylko nie podlega udostępnianiu, **ale ujawnianie faktu posiadania jej w rejestrze zbiorczym Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych byłoby naruszeniem elementarnych zasad etyki zawodowej aparatu kontrwywiadu i wywiadu** [podkr. w oryg.]. Kto z obywateli traktowałby odtąd poważnie MSW, które nie zabezpieczałoby swoich tajemnic, traktując swój zasób archiwalny na równi z zasobem na przykład spółdzielni warzywniczej?”¹⁰².

Argumenty Piotrowskiego i Walichnowskiego stały się na początku kwietnia 1983 r. podstawą negatywnej odpowiedzi wiceministra spraw wewnętrznych, w której podtrzymał on sprzeciw resortu i wniósł o uwzględnienie proponowanych przez MSW modyfikacji z 26 stycznia¹⁰³. Okazało się to skuteczne, ponieważ 5 maja 1983 r. w URM odbyła się konferencja uzgodnieniowa, w trakcie której postanowiono, że NDAP nie będzie prowadzić ewidencji zasobów archiwum wyodrębnionego resortu spraw wewnętrznych, a nowy tekst zostanie uzgodniony z MSW¹⁰⁴.

⁹⁹ *Ibidem*, k. 77–78.

¹⁰⁰ *Ibidem*, k. 78.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, Pismo podsekretarza stanu w MSW gen. bryg. Konrada Straszewskiego do podsekretarza stanu w URM prof. Zygmunta Rybickiego, 6 IV 1983 r., k. 72–73.

¹⁰⁴ *Ibidem*, Notatka, 6 V 1983 r., k. 68.

Do nowego projektu ustawy z czerwca 1983 r. MSW już nie wniosło uwag¹⁰⁵. W notatce odręcznej z 10 czerwca Tadeusz Walichnowski napisał: „Nie mam uwag dot[yczących] spraw resortu spraw wewnętrznych. Interesy resortu zabezpieczone są odpowiednio”¹⁰⁶. Ostateczny projekt ustawy nie wzbudzał kontrowersji ani protestów MSW¹⁰⁷.

Relacje Piotrowski–Wojciechowski

Marian Wojciechowski funkcję naczelnego dyrektora archiwów państwowych objął 1 lutego 1981 r. Jeszcze w tym samym roku nawiązał osobisty kontakt z dyrektorem Biura „C” MSW, który dla instytucji pozaresortowych występował jako dyrektor CA MSW. Nastąpiło to na kanwie przejmowania materiałów archiwalnych z MSW przez archiwa państwowe, o czym świadczy korespondencja z 4 listopada 1982 r. nawiązująca do „pierwszej naszej rozmowy odbytej w zeszłym roku w gabinecie Towarzysza Pułkownika”¹⁰⁸. Marian Wojciechowski gościł zatem w nieokreślonym momencie 1981 r. z oficjalną wizytą w gmachu MSW przy ul. Rakowieckiej i odbywał osobiste konsultacje z płk. Piotrowskim w zakresie przekazywania materiałów archiwalnych przez MSW do archiwów państwowych.

Niedługo później płk Kazimierz Piotrowski wszedł w skład Rady Archiwalnej. 29 marca 1982 r. minister nauki, szkolnictwa wyższego i techniki wystąpił w tej sprawie do MSW, w wyniku czego minister spraw wewnętrznych wyraził zgodę na udział w pracach tego gremium dyrektora Biura „C” MSW¹⁰⁹. Piotrowski był członkiem Rady Archiwalnej kolejnych kadencji – w latach 1982–1984, 1985–1988 oraz 1989–1991¹¹⁰

¹⁰⁵ *Ibidem*, Projekt ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, [10] VI 1983 r., k. 35–66.

¹⁰⁶ AIPN, 0887/21, Pismo płk. Kazimierza Piotrowskiego do Tadeusza Walichnowskiego, 10 VI 1983 r., k. 263 (na dokumencie odręczna adnotacja tego ostatniego).

¹⁰⁷ AIPN, 1098/10, t. 255, Pismo przewodniczącego podkomisji Sejmu PRL ds. ustawy o materiałach archiwalnych i archiwach wraz z projektem ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, 20 VI 1983 r., k. 3–33.

¹⁰⁸ AIPN, 2427/1, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 4 XI 1982 r., k. 147.

¹⁰⁹ Archiwum Zakładowe Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (dalej: AZ NDAP), 600/1, Pismo dyrektora CA MSW do ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, 7 IV 1982 r., s. 17.

¹¹⁰ Pismo BDG-WO.0123.7.2020 dyrektora generalnego NDAP z grudnia 2020 r. oraz pismo BDG-JKA.0123.16.2020 dyrektora generalnego NDAP z czerwca 2020 r. do Piotra Borysiuka (informacje udostępnione w trybie dostępu do informacji publicznej, w zbiorach autora).

(konkretnie do 31 grudnia 1990 r., kiedy to zastąpił go dyrektor nowego CA MSW Antoni Zieliński¹¹¹).

Można się zastanawiać, czy wejście dyrektora CA MSW w skład Rady Archiwalnej było jego własną inicjatywą, nakierowaną np. na zbieranie informacji ze środowiska archiwistów i historyków oraz zdobywanie własnych doświadczeń, czy też był to pomysł Mariana Wojciechowskiego mający na celu ściślejsze związanie płk. Piotrowskiego ze sferą archiwów cywilnych z zamiarem przejścia większej ilości materiałów archiwalnych z MSW lub zaskarżenia życzliwości MSW przy procedowaniu ustawy archiwalnej. Nie ulega jednak wątpliwości, że płk Piotrowski miał szersze ambicje związane z pionem archiwalnym resortu. Może o tym świadczyć kurtuazyjny, niemniej symptomatyczny fragment pisma Wojciechowskiego do dyrektora CA MSW z 1987 r., w którym naczelny dyrektor podkreślał „konsekwentne dążenie Obywatela Dyrektora do racjonalizowania działań w podległej mu sferze archiwów MSW”¹¹².

Wolno zatem postawić hipotezę, iż wejście płk. Piotrowskiego w skład Rady Archiwalnej mogło mieć na celu zbieranie bezpośrednich informacji, zdobywanie doświadczeń i kontaktów ze środowisk pozaresortowych archiwistów, historyków i urzędników, które potem mogłyby zostać wykorzystane do zarządzania Biurem „C” MSW i kształtowania polityki archiwalnej resortu. W tym kontekście należy również rozpatrywać udział w I Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w Przemyślu w sierpniu 1986 r. dwóch ważnych oficerów Biura „C” MSW: Zdzisława Bilskiego oraz Ignacego Wolańskiego¹¹³.

Zasadniczo brak śladów aktywności płk. Piotrowskiego w posiedzeniach Rady Archiwalnej w okresie 1982–1990¹¹⁴. Jedynym wyjątkiem od

¹¹¹ AZ NDAP, 582/1, Pismo ministra edukacji narodowej prof. Henryka Samsonowicza do płk. Kazimierza Piotrowskiego, 31 XII 1990 r., b.p., oraz *ibidem*, Pismo ministra edukacji narodowej prof. Henryka Samsonowicza do dyrektora CA MSW Antoniego Zielińskiego, 31 XII 1990 r., b.p. (dokumenty udostępnione w trybie dostępu do informacji publicznej za pismem BDG-JKA.0123.16.2020 dyrektora generalnego NDAP do Piotra Borysiuka z czerwca 2020 r., w zbiorach autora).

¹¹² AIPN, 0887/21, Pismo naczelnego dyrektora archiwów państwowych do dyrektora CA MSW, 21 I 1987 r., k. 67.

¹¹³ *Ibidem*, Uczestnicy I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich w Przemyślu w dniach 27–29 VIII 1986 r., k. 49 i 62.

¹¹⁴ Por. I. Borowicz, *Trzy posiedzenia...*, s. 271–274; *eadem*, *IV, V i VI sesja Rady Archiwalnej kadencji 1982–1984*, „Archeion” 1985, t. 79, s. 303–307; T. Tomala, *Pierwsze posiedzenie Rady Archiwalnej kadencji 1985–1988*, „Archeion” 1987, t. 83, s. 273–275; *idem*, *Drugie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1988, t. 84, s. 301–302; *idem*, *Drugie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1989, t. 85, s. 292–294; *idem*, *Posiedzenia Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1989, t. 86, s. 249–252; B. Kubiczek, *Piąte posiedzenie Rady Archiwalnej kadencji 1985–1988*, „Archeion” 1990, t. 87, s. 273–274; T. Tomala, *Szóste posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1990, t. 88, s. 219–220;

tej reguły było trzecie posiedzenie rady kadencji 1989–1991, które miało miejsce 11 kwietnia 1990 r., w niezwykle ważnym momencie dla archiwów resortu spraw wewnętrznych¹¹⁵, następnego dnia odbyło się bowiem pierwsze posiedzenie Komisji ds. Zbiorów Archiwalnych MSW¹¹⁶.

Punktem pierwszym posiedzenia rady z 11 kwietnia było „przejmowanie materiałów archiwalnych po byłej PZPR oraz przechowywanych w archiwach resortu spraw wewnętrznych, niewytworzonych przez ten resort”¹¹⁷. W czasie obrad podkreślono, że CA MSW „dzięki uprzejmości dyr. Kazimierza Piotrowskiego przekazywało państwowej służbie archiwalnej od dłuższego czasu te akta”¹¹⁸, i opisano przejmowanie przez archiwa państwowe tego rodzaju materiałów z archiwów 17 wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych z dawnych województw. Fakt, iż taką dokumentację odnaleziono mimo to w WUSW w Słupsku, pozwalał domniemywać, że może się ona znajdować również w innych urzędach¹¹⁹. Omówiono przekazywanie akt z MSW do AAN w okresie od lipca do grudnia 1989 r. Kwestię akt PZPR i akt MSW nieresortowej proveniencji podsumował Wojciechowski: „konstatacja, czy przejęliśmy wszystko, może nastąpić dopiero w trakcie opracowywania tych materiałów”¹²⁰.

Do wypowiedzi naczelnego dyrektora nawiązał Kazimierz Piotrowski. W protokole trzeciego posiedzenia Rady Archiwalnej kadencji 1989–1991 możemy przeczytać: „[Piotrowski] przypomniał, że od początku lat siedemdziesiątych CA MSW systematycznie przekazywało państwowej służbie archiwalnej akta spraw sądowych. Obecnie zlecono ponowne zbadanie akt spraw tego typu z zamiarem wyłączenia z poszczególnych spraw dokumentów stanowiących załączniki, celem przekazania ich

idem, *Siódme posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1991, t. 89, s. 191–192; *idem*, *Pierwsze posiedzenie Rady Archiwalnej kadencji 1989–1991*, „Archeion” 1992, t. 90, s. 171–174; *idem*, *Drugie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1993, t. 91, s. 203–204; *idem*, *Czwarte i piąte posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1994, t. 93, s. 297–300.

¹¹⁵ AZ NDAP, Protokół trzeciego posiedzenia Rady Archiwalnej kadencji 1989–1991, [11 IV 1990 r.], s. 1–8 (dokument udostępniony w trybie dostępu do informacji publicznej za pismem BDG-WO.0123.10.2020 dyrektora generalnego NDAP do Piotra Borysiuka z dnia 7 XII 2020 r., w zbiorach autora). Zob. T. Tomala, *Trzecie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1993, t. 92, s. 167–170.

¹¹⁶ Zob. P. Borysiuk, *Co jest w tych piwnicach...*, s. 804, przyp. 1.

¹¹⁷ T. Tomala, *Trzecie posiedzenie...*, s. 167. Przekazanie do archiwów państwowych materiałów archiwalnych niepochodzących z MSW opisał szczegółowo P. Borysiuk, *Co jest w tych archiwach...*, s. 614–622.

¹¹⁸ AZ NDAP, Protokół trzeciego posiedzenia Rady Archiwalnej kadencji 1989–1991, [11 IV 1990 r.], s. 3.

¹¹⁹ „[...] materiały archiwalne odnalazły się w jednym z tych urzędów, [co] stanowi namacalny dowód, iż mogą znajdować się również w pozostałych” (*ibidem*, s. 3).

¹²⁰ *Ibidem*, s. 3–4.

archiwom państwowym”¹²¹. Wątpliwości wobec takiej praktyki wyrazili Bogdan Kroll, Ludwik Łysiak, Stanisław Trawkowski i Teresa Zielińska. Przytaczali argument: „Wyłączenie tych dokumentów z akt MSW nie tylko zuboży te akta, ale będzie również fałszowaniem minionej rzeczywistości, utrudniając pracę przyszłym badaczom”¹²². Jak możemy przeczytać w protokole, zgłosili także alternatywną propozycję: „Dyskutanci zaproponowali natomiast zgromadzenie informacji o tych dokumentach drogą ewidencji, poprzez opracowanie ich rejestru”¹²³.

Dziwne, że nie dostrzeżono ewidentnej pomyłki Piotrowskiego, ponieważ CA MSW od lat siedemdziesiątych nie przekazywało do archiwów państwowych „akt spraw sądowych”, lecz akta urzędów wojewódzkich, starostw, PP oraz inne akta z okresu 1918–1945. Akta spraw sądowych szły akurat w odwrotnym kierunku – do archiwów MSW jako depozyt. Ich zwrot nastąpił w okresie 1989/1990, lecz już do archiwów sądowych, o co wybuchł spór pomiędzy GKBZHWP a NDAP. Jeżeli nie był to błąd przy sporządzaniu protokołu lub skrót myślowy Piotrowskiego, to trudno jest wyjaśnić użycie tego sformułowania przez dyrektora Biura „C” MSW.

Przy takich stosunkach między archiwami MSW a archiwami państwowymi, jakie zostały tu zarysowane, należy spojrzeć na ukryty aspekt wzajemnych relacji dyrektora Biura „C” MSW płk. Kazimierza Piotrowskiego z naczelnym dyrektorem archiwów państwowych prof. Marianem Wojciechowskim. Z zapisów ewidencyjnych i zawartości akt archiwalnych MSW wynika bowiem, iż Marian Wojciechowski trzykrotnie występuje w charakterze osobowego źródła informacji Służby Bezpieczeństwa MSW – raz jako agent (tajny współpracownik) Departamentu I MSW o ps. „Ares”, a następnie jako kontakt służbowy (KS)¹²⁴ ps. „MW” i kontakt operacyjny (KO)¹²⁵ Departamentu III MSW do nr. 82505.

Jeśli chodzi o agenta o ps. „Ares”, to do dnia dzisiejszego zachowały się zmikrofilmowane wybrane dokumenty z dwóch tomów teczek pracy

¹²¹ *Ibidem*, s. 4.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ Na temat KS zob. G. Karbowski, *Kontakt służbowy – zapomniane osobowe źródło informacji* [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 103–175, oraz F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, wyd. 3, Kraków–Warszawa 2018, s. 166–168 i 343.

¹²⁵ Na temat KO zob. J. Marcinkowski, *Kontakt operacyjny – przepisy i praktyka* [w:] *Osobowe źródła informacji...*, s. 89–101, oraz F. Musiał, *Podręcznik bezpieki...*, s. 162–165 i 342.

z lat 1959–1960¹²⁶. Zmikrofilmowania dokonano 1 marca 1977 r.¹²⁷ Numer archiwalny akt agenta ps. „Ares” to 10378/I¹²⁸, z kolei numer mikrofilmu to F-8588/1¹²⁹. Teczkę personalną agenta ps. „Ares” nr 10378/I zniszczono na podstawie protokołu brakowania akt nr 89 z 1 sierpnia 1986 r. – protokół zatwierdził dyrektor Biura „C” MSW płk Kazimierz Piotrowski¹³⁰. Z kolei mikrofilm akt personalnych nr F-8588/1 zniszczono na podstawie protokołu brakowania nr 113 z października 1991 r.¹³¹

Kwestię protokołu brakowania nr 113 skomentował pułkownik UOP w stanie spoczynku Antoni Zieliński, wieloletni dyrektor BEiA UOP, który stwierdził: „To termin narzucony – nie wiem, na ile świadomie – przez byłych funkcjonariuszy Biura »C« niebędących przecież zawodowymi archiwistami, sugerujący, iż dokonano zniszczenia zgodnie z przepisami. Faktycznie ani ten protokół, ani opatrzone numerami 112 i 114, protokołami nie były (zastrzegam, że po tylu latach numery tych tak zwanych protokołów mogły mi zatrzeć się w pamięci). Nazwano tak sporządzone w 1991 r. (kiedy już akt nie wolno było brakować) spisy (o ile pamiętam, załącznikami do nich są kserokopie kart E-16, którymi informowano Wydział I Biura »C« o zniszczeniu) dokumentacji zniszczonej wcześniej. Oczywiście sporządzenie spisu było rozsądne, ale nazwanie go protokołem to dezinformacja. Tak więc na pewno mikrofilmu nie zniszczono na podstawie protokołu po 13 X 1991, ale wcześniej (oczywiście nie można wykluczyć, iż nie zniszczono, ale go »sprywatyzowano«). O ile jest karta E-16, można próbować tę datę przybliżyć – przynajmniej *ante quem*”¹³².

Zgodnie z treścią szczątkowej dokumentacji z 1959 r. agent o ps. „Ares” był prowadzony przez Wydział III (Niemiecki) Departamentu I MSW, który na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych był odpowie-

¹²⁶ AIPN, 01227/607, mf. 3619, Wykaz dokumentów podlegających mikrofilmowaniu ze sprawy kryptonim „Ares”, nr rej. 2371, nr arch. 6324, 2 XII 1976 r., k. 9.

¹²⁷ *Ibidem*, Opis wstępny akt podlegających mikrofilmowaniu, karta kieszeniowa (jacket) nr 3619, nr archiwalny akt: 6324, nr rejestracyjny akt: 2371, b.d., k. 4.

¹²⁸ AIPN, 003439/195, pozycja 10378 z dziennika archiwalnego sygn. I MSW, wyciąg, k. 48 (przekreślone).

¹²⁹ AIPN, 003439/464, pozycja 8588 z książki ewidencji mikrofilmów MSW sygn. 1, wyciąg, k. 177.

¹³⁰ AIPN, 01418/11, Protokół brakowania akt nr 89, 1 VIII 1986 r., k. 3; *ibidem*, Karta E-16, Wojciechowski Marian, imię ojca: Zygmunt, ur. 24 VI 1927 r., k. 346 z protokołu brakowania nr 89.

¹³¹ AIPN, 01418/32, Protokół brakowania nr 113, październik 1991 r., k. 3; *ibidem*, Karta E-16, Wojciechowski Marian, imię ojca: Zygmunt, ur. 24 VI 1927 r., strona nr 1566 z protokołu brakowania nr 113, kopia.

¹³² Korespondencja mailowa z pułkownikiem UOP w stanie spoczynku Antonim Zielińskim, 10 VIII 2022 r. (w zbiorach autora).

działny za wywiad polityczny na kierunku niemieckim¹³³. 1 maja 1961 r. dokonano zmian organizacyjnych. Po ich przeprowadzeniu Wydział III aż do 1977 r. „był Wydziałem Kontrwywiadowczym / Kontrwywiadu Zagranicznego Departamentu I MSW”¹³⁴, a kierunkiem niemieckim zajmował się Wydział V Departamentu I MSW¹³⁵. To dlatego w resztkach zmikrofilmowanych w latach siedemdziesiątych XX w. dokumentów agenta o ps. „Ares” figuruje właśnie – jako jednostka zakładająca i kończąca sprawę – Wydział V Departamentu I MSW, który złożył akta do archiwum w 1970 r.¹³⁶ Jako data rejestracji przez Wydział V Departamentu I MSW figuruje 8 czerwca 1962 r.¹³⁷ Sprawa miała zostać zdana do archiwum w 1970 r.¹³⁸ Przedmiotowe zapisy muszą jednakże odnosić się wyłącznie do Wydziału V, ponieważ do współpracy agenta ps. „Ares” z kolei z Wydziałem III doszło co najmniej w 1959 r., co jest potwierdzone treścią zmikrofilmowanych dokumentów. Niestety, ze względu na zniszczenia oryginalnej i zmikrofilmowanej teczki personalnej nie ma możliwości poszerzenia informacji dotyczącej rozpoczęcia i zakończenia współpracy Mariana Wojciechowskiego z Departamentem I MSW.

Agent ps. „Ares” w 1959 r. był wykorzystywany przez Wydział III Departamentu I MSW „do zdobywania informacji operacyjnych i politycznych na temat działalności osób i ośrodków rewizjonistycznych w NRF”, jednak – jak sam podkreślał – w wykonywaniu zadań komunistycznego wywiadu cywilnego w Niemczech „widzi w tym konieczność polityczną uwarunkowaną racją stanu”¹³⁹. Agent ps. „Ares” w rozmowie z funkcjonariuszami Departamentu I MSW kładł nacisk na „potrzebę polityczną” swojego działania, wyrażając przy tym sprzeciw wobec roli „szpicla” oraz odmawiając tym samym przekazywania informacji na temat osób z emigracji, z którymi on lub jego rodzice utrzymywali zażyłe stosunki. Jak

¹³³ AIPN, 01227/607, mf. 3619, Raport oficera operacyjnego Wydziału III Departamentu I MSW, 2 XI 1959 r., k. 10. O Wydziale III Departamentu I MSW zob. W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1, Warszawa 2017, s. 283–299.

¹³⁴ *Instrukcje i przepisy wywiadu cywilnego PRL z lat 1953–1990*, wstęp i red. W. Bagieński, wybór i oprac. W. Bagieński, A.K. Piekarska, Warszawa 2020, s. 276, przyp. 1.

¹³⁵ Zob. dokument nr 47 – *Zakres pracy Wydziału III Departamentu I MSW* [w:] *ibidem*, s. 276–277, oraz dokument nr 48 – *Projekt zarządzenia dyrektora Departamentu I MSW w sprawie zakresu, kierunków i form pracy Wydziału V Departamentu I MSW* [w:] *ibidem*, s. 278–282.

¹³⁶ AIPN, 01227/607, mf. 3619, Opis wstępny akt podlegających mikrofilmowaniu, karta kieszeniowa (jacket) nr 3619, nr archiwalny akt: 6324, nr rejestracyjny akt: 2371, b.d., k. 4.

¹³⁷ *Ibidem*, Karta personalno-operacyjna J-3619, b.d., k. 7.

¹³⁸ *Ibidem*, Opis wstępny akt podlegających mikrofilmowaniu, karta kieszeniowa (jacket) nr 3619, nr archiwalny akt: 6324, nr rejestracyjny akt: 2371, b.d., k. 4.

¹³⁹ *Ibidem*, Notatka służbowa, 7 XII 1959 r., k. 57.

zaznaczono, „tym kręgiem »zażyłości« nie objął osoby prof. Stanisława Kota”¹⁴⁰.

Wojciechowski z operacyjnego punktu widzenia stanowił dla wywiadu cywilnego PRL ciekawy obiekt zainteresowania, co było spowodowane jego kontaktami rodzinnymi, znajomością języka niemieckiego, a także aktywnością naukową. W dodatku ze względu na pracę naukową wyjeżdżał on za granicę – w roku akademickim 1958/1959 pracował w Institut für Zeitgeschichte w Monachium jako stypendysta Fundacji Forda, a w 1965 r. na Uniwersytecie w Getyndze i powtórnie w monachijskim instytucie jako stypendysta Fundacji Humboldta¹⁴¹.

Tadeusz Paweł Rutkowski o objęciu przez Mariana Wojciechowskiego funkcji naczelnego dyrektora archiwów państwowych w 1981 r. pisał: „[...] nie ulega przy tym wątpliwości, że zmiana dyrektora oznaczała dla SB także ograniczenie wpływu na sytuację w NDAP, gdyż prof. Wojciechowski, zachowując lojalność wobec władz PRL, nie utożsamiał się z SB i jej metodami jak jego poprzednik. Mając silną pozycję polityczną, nie musiał zabiegać o dobrą opinię organów bezpieczeństwa, a nie będąc oficerem służb, nie miał pokusy podejmowania działań operacyjnych wobec swoich pracowników”¹⁴². Jednakże zachowane z tego okresu zapisy ewidencyjne wskazują, że Wojciechowski od 30 września 1983 do 6 marca 1990 r. był zarejestrowany przez Wydział III Departamentu III MSW jako KO¹⁴³. Funkcjonariuszem, który pierwotnie dokonał rejestracji KO nr 82505, była por. Elżbieta Wójtowicz z tegoż wydziału¹⁴⁴.

W 1983 r. Wydział III Departamentu III MSW przejął z Wydziału III Komendy Stołecznej MO operacyjne zabezpieczenie NDAP wraz z materiałami sprawy obiektowej krypt. „Archiwum”, dotyczącej tej instytucji¹⁴⁵.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Nota biograficzna* [w:] *Historia i współczesność*, red. E. Frącki, B. Woszczyński, Warszawa 1987, s. 3–5; W. Borodziej, P. Wieczorkiewicz, *Nota biograficzna* [w:] *Polska między Niemcami a Rosją. Studia ofiarowane Marianowi Wojciechowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1997, s. 7–9; E. Rosowska, *Wojciechowski Marian Kazimierz* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich...*, t. 3, s. 262–264.

¹⁴² T.P. Rutkowski, *Naczelną Dyrekcja...* [w:] *idem, Historiografia i historycy...*, s. 262.

¹⁴³ AIPN, 003439/17, pozycja nr 82505 z dziennika rejestracyjnego MSW, wyciąg, k. 30. W zapisie dla nr. 82504 wpisano „28 II 84”, a następnie znak powtórzenia. Jednak sposób zapisu w dzienniku wskazuje, że datą rejestracji dla nr. 82505 była data wpisana do nr. 82499, przy której wpisano „30 IX 83” – zob. *ibidem*. Datę rejestracji jako 30 września 1983 r. potwierdza przekreślony zapis o treści: „82505. 30.09.1983 r.” w rubryce „Nr rejestracyjny Biura (Wydz.) »C« i data” zawarty w kartotece odtworzeniowej: AIPN, MSW, 2912/1, Kartoteka odtworzeniowa, Karta rejestracyjna.

¹⁴⁴ AIPN, 2912/1, Kartoteka odtworzeniowa, Karta EO-4-A-77; *ibidem*, Karta personalna.

¹⁴⁵ AIPN, 0236/423, t. 3, Pismo zastępcy dyrektora Departamentu III MSW do zastępcy komendanta ds. SB KSMO, 12 III 1983 r. Całość dokumentacji SO krypt. „Archiwum”

11 września 1983 r., niecałe trzy tygodnie przed rejestracją Wojciechowskiego przez Biuro „C” MSW jako KO, doszło do jego spotkania z dwoma oficerami MSW – por. Krzysztofem Czapińskim z Wydziału III KSMO, dotychczasowym prowadzącym SO krypt. „Archiwum”, i por. Elżbietą Wójtowicz, która przejęła prowadzenie tej sprawy w Departamencie III MSW. W jego trakcie por. Wójtowicz została oficjalnie przedstawiona w charakterze „oficera Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, który z racji wykonywania czynności służbowych będzie opiekował się NDAP”¹⁴⁶. Jednakże zachowane w przedmiotowej sprawie dokumenty – notatka służbowa z 14 kwietnia 1983 r. oraz informacje operacyjne z 20 i 23 września 1983 r. – wskazują, że w tym okresie Marian Wojciechowski był kontaktem służbowym (KS) ps. „MW”, przekazującym informacje por. Elżbiecie Wójtowicz¹⁴⁷. Identyfikację Mariana Wojciechowskiego w charakterze KS ps. „MW” *de facto* potwierdził Tadeusz Paweł Rutkowski¹⁴⁸.

O ile zachowało się kilka dokumentów dotyczących udzielania informacji SB w charakterze KS ps. „MW” (ostatni z 23 września 1989 r.), o tyle brak dokumentów (poza ewidencyjnymi) potwierdzających przekazywanie informacji SB w charakterze KO do nr. 82505 (rejestracja w dniu 30 września 1983 r.). Jednakże z dostępnych zapisów ewidencyjnych wynika, że w czerwcu 1989 r. materiały dotyczące Mariana Wojciechowskiego, „rejestrowane w Biurze »C« MSW do nr. 82505, zostały przejęte i przerejestrowane przez płk. Zbigniewa Kluczyńskiego”¹⁴⁹. W tym okresie sprawował on funkcję naczelnika Wydziału III Departamentu III MSW, a następnie naczelnika Wydziału IV Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa MSW¹⁵⁰. Pełniąc tę funkcję, w dniu 21 lutego 1990 r.

zawarto w aktach: AIPN, 0236/423, t. 1–3. Szeroki opis historyczny przedmiotowej sprawy w dwóch cytowanych pracach Tadeusza Pawła Rutkowskiego – zob. przyp. 5.

¹⁴⁶ AIPN, 0236/423, t. 3, Notatka służbowa dot. rozmowy z dyrektorem NDAP prof. Mariannem Wojciechowskim, 12 IX 1983 r., k. 135–136.

¹⁴⁷ *Ibidem*, Notatka służbowa, 14 IV 1983 r., k. 137–138; *ibidem*, Informacja operacyjna ze spotkania KS „MW”, 20 IX 1983 r., k. 147–149; *ibidem*, Informacja operacyjna ze spotkania KS „MW”, 23 IX 1983 r., k. 150–152.

¹⁴⁸ T.P. Rutkowski, *Naczelna Dyrekcja...* [w:] *idem*, *Historiografia i historycy...*, s. 263 i przyp. 289.

¹⁴⁹ AIPN, 2912/1, Kartoteka odtworzeniowa, Karta E-16, 14 VI 1986 r. (zapisy ewidencyjne na odwrocie karty z 19 i 23 VI 1989 oraz 13 XI 2000 r.).

¹⁵⁰ AIPN, 0604/1804, t. 1, Akta osobowe: Kluczyński Zbigniew. Z zaświadczenia dot. przebiegu służby płk. Zbigniewa Kluczyńskiego s. Jana, byłego naczelnika w byłym DOKPP MSW, z 14 IX 1990 r. wynika, że „ze służby w SB został zwolniony z dniem 31 lipca 1990 r.”, jednakże „przez okres kilku miesięcy przed zwolnieniem ze służby pełnił obowiązki dyrektora Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa MSW” – zob. *ibidem*, t. 2, Akta osobowe: Kluczyński Zbigniew, k. 10.

wnosił o zdeponowanie akt SO krypt. „Archiwum” w Biurze „C” MSW – zakończenie prowadzenia sprawy nastąpiło bowiem 9 grudnia 1989 r.¹⁵¹

Zgodnie z zapisami ewidencyjnymi KO nr 82505 został wyrejestrowany w Biurze „C” MSW 6 marca 1990 r., w uwagach wpisano „rezygn[acja]”¹⁵². Prośbę o wyrejestrowanie zgłosił płk Kluczyński, zauważając przy tym, iż „materiałów brak”¹⁵³.

Pytaniem otwartym pozostaje, jaką rolę we wzajemnych relacjach Kazimierza Piotrowskiego i Mariana Wojciechowskiego odegrała kwestia rejestracji tego ostatniego. To, że płk Piotrowski, jako szef pionu informacyjnego komunistycznej bezpieki, o tym wiedział, nie może ulegać wątpliwości, ponieważ to w zasobach podległego mu biura znajdowały się dokumenty dotyczące tej sprawy. W związku z tym należy postawić pytanie: czy, a jeżeli tak, to w jaki sposób, płk Piotrowski tę wiedzę wykorzystał?

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych (AAN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

Archiwum Zakładowe Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (AZ NDAP).

Zasoby ewidencyjne

Archiwum Akt Nowych (AAN), Oddział III Ewidencji i Przechowywania Zasobu.

Edycje źródłowe dokumentów

Ewidencja operacyjna i archiwum organów bezpieczeństwa PRL w latach 1944–1990. Zbiór normatywów, red. i oprac. M. Komaniecka-Łyp, Kraków 2017.

Instrukcje i przepisy wywiadu cywilnego PRL z lat 1953–1990, wstęp i red. W. Bagieński, wybór i oprac. W. Bagieński, A.K. Piekarska, Warszawa 2020.

Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000, wybór i oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001.

¹⁵¹ AIPN, 0236/423, t. 3, Wniosek o zakończenie SO krypt. „Archiwum” dot. Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, k. 309–310.

¹⁵² AIPN, 003439/17, pozycja nr 82505 z dziennika rejestracyjnego MSW, wyciąg, k. 30.

¹⁵³ AIPN, 2912/1, Kartoteka odtworzeniowa, Karta E-16 nr OE-III-382/90, 30 [I 1990 r.], (zapisy ewidencyjne na odwrocie karty z 5 III 1990 r. oraz 13 XI 2000 r.).

Akty prawne

Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 1975 r. w sprawie okresów przechowywania i warunków niszczenia akt spraw sądowych lub przekazywania ich archiwom państwowym (DzU 1975, nr 43, poz. 220).
Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (DzU 1983, nr 38, poz. 173).

Konsultacje

Korespondencja mailowa z pułkownikiem UOP w stanie spoczynku Antonim Zielińskim, sierpień 2022 r. (w zbiorach autora).

Wspomnienia, wywiady, wywiady rzeki

Działania na „przedpolu”. Z Bogdanem Krollem, dyrektorem Archiwum Akt Nowych w Warszawie, rozmawia Marcin Kowalczyk, „Tygodnik Polski” 1989, nr 42.
Nie wolno wyrzucić żadnego papierka. Z dyr. Archiwum Akt Nowych doc. dr. hab. Bogdanem Krollem rozmawia Krystyna Gerber, „Kierunki” 1986, nr 38.

Netografia

Katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa: <https://katalog.bip.ipn.gov.pl>.
Strona internetowa Archiwum Akt Nowych (zakładka „Historia”): <https://aan.gov.pl/p,12,historia>.

Informacja publiczna

Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

Opracowania

Bagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1, Warszawa 2017.

Borodziej W., Wieczorkiewicz P., *Nota biograficzna [w:] Polska między Niemcami a Rosją. Studia ofiarowane Marianowi Wojciechowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1997.

Borowicz I., *IV, V i VI sesja Rady Archiwalnej kadencji 1982–1984*, „Archeion” 1985, t. 79.

Borowicz I., *Trzy posiedzenia Rady Archiwalnej kadencji lat 1982–1984*, „Archeion” 1984, t. 77.

Borysiuk P., „Co jest w tych archiwach...” *Podział zasobu archiwalnego i ewidencyjnego komunistycznego resortu spraw wewnętrznych w okresie 1989–1992. Rozpoznanie zagadnienia (Część I)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2020, t. 18.

Borysiuk P., „Co jest w tych piwnicach...” *Podział zasobu archiwalnego i ewidencyjnego komunistycznego resortu spraw wewnętrznych w okresie 1989–1992.*

Rozpoznanie zagadnienia (Część II), „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2021, t. 19.

Borysiuk P., *Specyfika funkcjonowania archiwów wyodrębnionych w Polsce – aspekty prawno-historyczne i strukturalne. Zarys problematyki* [w:] *Archiwa wyodrębnione w polskiej sieci archiwalnej. Materiały z XIV Ogólnopolskiego Seminarium Archiwalnego Sekcji Archiwa Zakładowe Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Oddziału w Płocku Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i Archiwum Państwowego w Płocku. Płock 28–29 maja 2019 r.*, red. A. Jabłoński, Szczecin 2020.

Informacja z posiedzeń Prezydium Rady Archiwalnej, „Biuletyn Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych” 1977, nr 2.

Jakubowski J., *Naukowa działalność archiwów nie podlegających Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i państwowych archiwów wyodrębnionych* [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Przemysł 27–29 sierpnia 1986 roku. Referaty i dyskusja. Część I*, Warszawa 1991.

Karbowiak G., *Kontakt służbowy – zapomniane osobowe źródło informacji* [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008.

Koller S., *Służba archiwalna Wydziału II Biura Ewidencji Operacyjnej / Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1956–1990) w sprawozdaniach. Funkcjonariusze – archiwiści – członkowie partii* [w:] *Archiwa polskie i sowieckie w realiach systemu komunistycznego*, red. J. Łosowski, M. Szumiło, Warszawa 2021.

Kołodziej E., *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*, Warszawa 2008.

Kozłowski K., *Profesor Marian Wojciechowski (1927–2006), Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych w latach 1981–1992*, „Archeion” 2011, t. 112.

Kozłowski K., *Walichnowski Tadeusz* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 3: 1835–2015, Warszawa 2017.

Kubiczek B., *Piąte posiedzenie Rady Archiwalnej kadencji 1985–1988*, „Archeion” 1990, t. 87.

Maksimiuk D., *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016.

Marcinkowski J., *Kontakt operacyjny – przepisy i praktyka* [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008.

Musiał F., *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, wyd. 3, Kraków–Warszawa 2018.

Nota biograficzna [w:] *Historia i współczesność*, red. E. Frącki, B. Woszczyński, Warszawa 1987.

Ptaszyński R., *Sędziowie Wojskowego Sądu Rejonowego w Szczecinie i ich wyroki. Studia i materiały*, Szczecin 2008.

- Rosowska E., *Wojciechowski Marian Kazimierz* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 3: 1835–2015, Warszawa 2017.
- Rutkowski T.P., *Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych i jej pracownicy jako obiekt działań operacyjnych Służby Bezpieczeństwa w latach 70. i 80.* [w:] *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej. Zbiór studiów poświęconych warszawskiemu środowisku archiwalnemu*, red. A. Kulecka, Warszawa 2012.
- Rutkowski T.P., *Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych i jej pracownicy jako obiekt działań operacyjnych Służby Bezpieczeństwa w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych* [w:] *idem, Historiografia i historycy w PRL. Szkice*, Warszawa 2019.
- Szuba K., *Regina Piechota (12 stycznia 1929 – 4 czerwca 2020)*, „Archeion” 2020, t. 121.
- Szwagrzyk K., *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005.
- Tomala T., *Czwarte i piąte posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1994, t. 93.
- Tomala T., *Drugie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1988, t. 84.
- Tomala T., *Drugie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1989, t. 85.
- Tomala T., *Drugie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1993, t. 91.
- Tomala T., *Pierwsze posiedzenie Rady Archiwalnej kadencji 1985–1988*, „Archeion” 1987, t. 83.
- Tomala T., *Pierwsze posiedzenie Rady Archiwalnej kadencji 1989–1991*, „Archeion” 1992, t. 90.
- Tomala T., *Posiedzenia Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1989, t. 86.
- Tomala T., *Siódme posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1991, t. 89.
- Tomala T., *Szóste posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1990, t. 88.
- Tomala T., *Trzecie posiedzenie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1993, t. 92.

Streszczenie: Celem artykułu jest omówienie najważniejszych problemów w relacjach na szczeblu centralnym między pionem archiwalnym MSW a Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych w latach 1976–1990, przede wszystkim przekazywania materiałów archiwalnych oraz regulacji kwestii spornych. Transfery dokumentacji zostały zaprezentowane na tle analogicznych procesów w archiwach spoza sfery MSW, takich jak Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Centralne Archiwum Wojskowe, archiwa Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytutu Pamięci Narodowej oraz Archiwum Wojsk Ochrony Pogranicza. Istotną częścią artykułu jest szczegółowe opisanie procedowania ustawy z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach wraz z dyskusją na ten temat, która odbyła się wewnątrz resortu spraw wewnętrznych. Podjęto próbę przeanalizowania kontaktów płk. Kazimierza Piotrowskiego, dyrektora Biura „C” MSW, z prof. Marianem Wojciechowskim, naczelnym dyrektorem archiwów państwowych, złasz-

cza ukrytego wymiaru tych relacji, oraz działań Służby Bezpieczeństwa na polu archiwalnym w momencie transformacji lat 1989–1990. Przy omawianiu tego ostatniego zagadnienia postawiono i poddano pod rozagę hipotezę o maskowaniu nieregularnego brakowania dokumentacji wewnątrz resortu poprzez transfery archiwalne poza resort spraw wewnętrznych.

Słowa kluczowe: archiwa państwowe, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Służba Bezpieczeństwa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Piotr Borysiuk (ur. 1982) – magister historii, archiwista, absolwent Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracownik Głównego Archiwum Policji Komendy Głównej Policji. Zainteresowania badawcze skoncentrowane wokół specyfiki funkcjonowania archiwów wyodrębnionych w Polsce, transformacji organizacyjnej Milicji Obywatelskiej i powstania Policji w okresie 1989–1992 oraz przekształceń archiwów resortu spraw wewnętrznych w latach 1990–1992.

The Bureau “C” of the Ministry of the Interior and the Supreme Directorate of the State Archives 1976–1990. Interactions and Dependencies

Abstract: The aim of this article is to discuss the most important problems in relations at the central level between the archival division of the Ministry of the Interior and the Supreme Directorate of the State Archives between 1976 and 1990, primarily the transfer of archival materials and the regulation of controversial issues. The transfers of documentation are presented against the background of analogous processes taking place in archives outside the Ministry of the Interior, such as: the Archives of the Central Committee of the Polish United Workers’ Party; the Central Military Archives; the archives of the Central Commission for the Investigation of Nazi Crimes in Poland – the Institute of National Remembrance; and the Archives of the Border Guard. An important section of the article provides a detailed description of the procedure of the law of 14 July 1983 on national archival resources and archives, together with discussions on this topic that took place inside the Ministry of the Interior. An attempt was made to analyse the contacts of Colonel Kazimierz Piotrowski, director of the Bureau “C” of the Ministry of the Interior, with Professor Marian Wojciechowski, chief director of the state archives, especially the hidden dimension of these relations, and to analyse the activities of the Security Service in the archival field at the time of the 1989–1990 transition. In discussing the latter issue, the hypothesis of concealing the unregulated removal of documentation

within the Ministry by means of archival transfers outside the Ministry of the Interior was raised and submitted for consideration.

Keywords: state archives, Ministry of the Interior, Security Service, Supreme Directorate of the State Archives

Piotr Borysiuk (b. 1982) – master’s degree in history, archivist, graduate of the Institute of History at the Jagiellonian University, employee of the Main Police Archive at Police Headquarters. His research interests are focused on the specifics of the functioning of separate archives in Poland, the organisational transformation of the Citizens’ Militia, and the formation of the Police in the period 1989–1992, as well as on the transformation of the archives of the Ministry of the Interior in the period 1990–1992.